

Jongeren en hun financiële moeilijkheden

Romain Duvivier en Caroline Jeanmart

oktober 2015

Abstract

Dit artikel analyseert de financiële moeilijkheden en de economische precariteit door de ogen van jongeren. Het peilt op drie niveaus: (1) Kampen jongeren met meer financiële moeilijkheden? (2) Grijpen ze vaker naar krediet? (3) Vertoont hun schuldenlast andere kenmerken dan die van andere leeftijdsgroepen?

Uit de analyses van de gegevens van de Centrale voor Kredieten aan Particulieren (C.K.P.) blijkt dat de Belgen jonger dan 25 jaar weinig betrokken zijn bij krediet en dat de gemiddelde bedragen die jongeren ontlenen in het kader van consumptiekredieten lager zijn dan bij andere leeftijdsgroepen. Maar de kredieten van jongeren zijn wel vaker onderhevig aan wanbetaling.

Wanneer men focust op een bepaald publiek, meer bepaald de mensen die terugvallen op procedures van schuldbemiddeling, stelt men vast dat jongeren van minder dan 25 jaar minder sectorprofessionals aanspreken. Die jongeren in schuldbemiddeling blijken lagere inkomens te hebben, minder kredieten te hebben, meer niet-kredietgerelateerde schulden te hebben en een minder grote schuldenlast te hebben dan hun oudere lotgenoten in schuldbemiddeling.

Op basis van onderzoeksgegevens van het Observatorium kan men de analyse nog dieper gaan voeren. Ze geven aan dat, binnen eenzelfde leeftijdsgroep, jonge kredietnemers meer financiële moeilijkheden hebben dan jongeren die geen enkel krediet hebben. Drie factoren kunnen aan de grondslag hiervan liggen: lagere inkomens, een lagere financiële cultuur en een zwak budgetbeheer. De grootste moeilijkheden bij de jonge kredietnemers worden echter blijkbaar niet verklaard door de maandelijkse aflossingen, waarvan het absolute bedrag hoger ligt, noch door een gunstiger kijk op kredietverstrekking.

Het Observatorium bedankt onder meer Ricardo Cherenti (adviseur bij de dienst *Insertion Précarité de la Fédération des C.P.A.S.*) en Mikael Petitjean (professor aan de UCLouvain) voor hun aandachtige lectuur en commentaar. De auteurs blijven verantwoordelijk voor de eventueel resterende fouten en weglatingen in dit artikel.



INHOUD

Inleiding	3
1. Jongeren, krediet en kredietgerelateerde wanbetalingen: wat leren we uit de gegevens van de Centrale voor Kredieten aan Particulieren	4
1.1. Jongeren en graad van kredietparticipatie	4
1.2. Kredietparticipatie van jongeren en de hoegrootheid van de geleende bedragen	6
1.3. Jongeren en kredietgerelateerde wanbetalingen	8
1.4. Synthese	10
2. Jongeren en het gebruik van schuldbemiddelingsprocedures: de gegevens inzake collectieve schuldenregeling en het terugvallen op erkende diensten voor schuldbemiddeling	10
2.1. Gebruik maken van de procedure van collectieve schuldenregeling in de drie gewesten	10
2.2. Het terugvallen op de erkende instellingen voor schuldbemiddeling in Vlaanderen en Wallonië	11
3. Wat jongeren met financiële moeilijkheden aanvoelen: de lessen uit de onderzoeksgegevens die door het Observatorium werden vergaard	13
3.1. Een poging tot meting van de financiële moeilijkheden	13
3.2. Leeftijd en ervaren financiële moeilijkheden	15
3.3. Leeftijd en indicatoren van wanbetaling	18
3.4. De financiële moeilijkheden van jonge kredietnemers: hoe worden ze verklaard?	19
3.4.1. Laag inkomen?	19
3.4.2. Een overmatige schuldenlast?	20
3.4.3. Leemten in termen van financiële cultuur?	23
3.4.4. Een falend budgetbeheer?	25
3.4.5. Een bijzondere verhouding tot krediet?	26
3.5. Synthese	27
Conclusie	28
Bibliografie	29
Bijlagen	30

Inleiding

De "jeugd" is een periode in het leven die doorgaans wordt gekenmerkt door enkele sleutelfasen zoals de ontvoogding uit het ouderlijke gezin, de vermaatschappelijking onder gelijken, de eerste stappen in het actieve leven en in het leven als koppel, de verwerving van een eerste vastgoed enz. Die levensfasen brengen vaak spanningen met zich als gevolg van de kloof tussen de financiële middelen die nodig zijn en de financiële middelen die effectief voorhanden zijn. Uit vele sociaaleconomische gegevens blijkt overigens dat het parcours van maatschappelijke en/of professionele inschakeling soms moeilijk verloopt, wat niet te verwaarlozen psychosociale problemen met zich kan brengen.

Terwijl er is aangetoond dat de jongere generaties lagere inkomens hebben dan hun ouderen in hetzelfde levensstadium en dat hun residentiele autonomie niet systematisch gepaard ging met een financiële autonomie, zoeken de jongeren naar een evenwicht tussen "een wil om te consumeren die in de hand wordt gewerkt door een maatschappij met een overaanbod en de financiële beperkingen die ze ondergaan" (Crédoc, 2012). De consumptie zou overigens een belangrijke rol spelen in het vermaatschappelijkingsproces van jongeren, die er een middel in zouden zien om hun waarden te affirmeren (Crédoc, 2012). Welnu, die consumptie heeft een prijs en vergt voldoende inkomen.

Voor de jongeren van vandaag zou de levenskost ook hoger zijn als die van hun voorgangers (onder meer als gevolg van de stijging van de aankooprijzen voor woningen, van de huurprijzen, van de prijzen voor energie en courante verbruiksgoederen). De koopkracht van jongeren is er dus op achteruitgegaan (Recours *et al.*, 2008).

De daling van de inkomens van de jongsten in België zou niet toe te schrijven zijn aan een kloof in termen van diplomaniveau, aangezien de jongere generaties meer gediplomeerd zijn dan de vorige generaties: in 2013 had 42,5% van de 25-29-jarigen een diploma hoger onderwijs, vergeleken met 17,7% bij de mensen van 60 en ouder¹. Het lagere inkomensniveau van de jongeren zou deels te wijten zijn aan de moeilijkheid om werk te vinden. De kloof tussen de werkloosheidsgraad bij jongeren en die van ouderen is trouwens zelden zo groot geweest: dat percentage bedraagt 15,7% voor jongeren tussen 20-29 jaar, vergeleken met 6,6% bij mensen in de leeftijdsgroep 30-54 jaar². Anderzijds heeft een groot deel jongeren meer precare en minder goed betaalde jobs³. Dat blijkt uit twee statistieken uit een onderzoek naar de arbeidskrachten (2013): terwijl in de groep 25-49 jaar amper 1,4% onder het statuut van een uitzendkracht werkt, is dat 6,42% bij werknemers in de leeftijd tussen 15 en 24 en wordt 13% van de werknemers tussen 15 en 24 jaar aangeworven onder een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur (OBD) vergeleken met amper 4,1% bij de 25-49-jarigen⁴.

Naast de verminderde koopkracht van de jongeren is er ook nog het gegeven dat zij consumptienormen hanteren die hen, vergeleken met wat hun ouderen op dezelfde leeftijd hadden, aanzetten om meer uit te geven: telefonie en telecommunicatie, hightechproducten enz.

Deze bijzondere context heeft ons ertoe aangezet een analyse te maken van de financiële moeilijkheden en de economische precariteit waarmee bepaalde jongeren kunnen kampen. Verder in dit artikel zullen we ons afvragen of jongeren, vergeleken met andere leeftijdsklassen, meer financiële moeilijkheden kennen, vaker een beroep doen op kredietverlening en of hun schuldenlast bepaalde specifieke kenmerken vertoont. Daarom zullen we de toestand van de jongeren vergelijken met die van oudere personen. Er worden drie gegevensbronnen gebruikt om de jongerengerelateerde kenmerken te

¹ Bron: FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie (ADSEI), Enquête naar de arbeidskrachten 2013.

² Bron: idem.

³ Volgens de Europese Commissie zijn dit de kenmerken van precare arbeid: geen of weinig werkzekerheid, lage lonen, geen of ontoereikende sociale bescherming, geen bescherming tegen ontslag, het uitblijven van beroepsopleiding, arbeidsomstandigheden die de gezondheid en de veiligheid in gevaar brengen, geen vakbondsafvaardiging en geen vat hebben op de tijdsindeling.

Bron: McKay S., Jeffreys S., Paraksevolou A., Keles J., 2012, Etude sur le travail précaire et les droits sociaux, Synthèse, Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities London Metropolitan University.

⁴ Bron: FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie (ADSEI), Enquête naar de arbeidskrachten 2013.

belichten: (1) de Centrale voor Kredieten aan Particulieren⁵ (C.K.P.) van de Nationale Bank van België (N.B.B.), (2) een onderzoek naar de financiële kennis, de kijk op krediet en de financiële moeilijkheden van de Belgische gezinnen gevoerd door het Observatorium (O.K.S.) in de loop van het jaar 2013 en (3) de respectieve jaarlijkse onderzoeken van het Observatorium (voor Wallonië) en van het Vlaams Centrum Schuldenlast (voor Vlaanderen) bij de erkende instellingen voor schuldbemiddeling⁶. Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is er geen recurrente gegevensvergaring geweest bij de erkende diensten voor schuldbemiddeling.

Ons komt het voor dat de leeftijdsovergang van 29 naar 30 jaar als grens kan fungeren om de jongeren af te bakenen van de rest van onze steekproef. Het is inderdaad pas tegen die leeftijd dat jongeren, als gevolg van een globale evolutie die al enkele decennia wordt waargenomen, hun eerste stabiele baan hebben, autonoom wonen, een gezin gaan vormen, een eerste kind krijgen⁷ enz. De periode tussen 18 jaar en kort na de 30e verjaardag is dus een leeftijdsgroep waarin er vele fasen worden doorlopen, die financiële verbintenissen met zich kunnen brengen die een soms krap budget kunnen doen wankelen. De leeftijd die wordt gebruikt om de jongeren (op wie we ons in deze analyse richten) te onderscheiden van de rest van de bevolking wordt echter bepaald door de beschikbare gegevens: de enquêtes van het O.K.S. hanteren de drempel van 30 jaar, die volgens ons de meest adequate maatstaf is, terwijl de gegevens van de C.K.P. de periode tussen 25 en 35 jaar gebruiken. Om die reden hebben wij het dan ook pertinenter geacht de drempel van 35 jaar te hanteren. Aangezien zij relatief gezien minder kredieten aangaan, zijn de -25-jarigen inderdaad ondervertegenwoordigd in de C.K.P. vergeleken met hun gewicht in de meerderjarige bevolking.

Het eerste deel van het artikel staat stil bij de kredietneming door jongeren en bij de terugbetalingsmoeilijkheden die er eventueel aan gekoppeld zijn. Het tweede deel peilt naar het profiel van de jongeren met financiële moeilijkheden die een beroep doen op een professional in het kader van een procedure van schuldbemiddeling. Het derde en laatste deel analyseert hoe jongeren hun eventuele financiële moeilijkheden ervaren en peilt naar de redenen die deze moeilijkheden kunnen verklaren.

1. Jongeren, krediet en kredietgerelateerde wanbetalingen: wat leren we uit de gegevens van de Centrale voor Kredieten aan Particulieren

Dit deel onderzoekt de kredietneming door jongeren en de frequentie van hun kredietgerelateerde wanbetalingen. Op basis van de gegevens van de C.K.P. hierover kunnen we ons, zoals reeds eerder aangegeven, niet richten op de groep jonger dan 30 jaar en moeten we hier dus rekening houden met de groep jonger dan 35 jaar.

1.1. Jongeren en graad van kredietparticipatie

Aan de hand van de gegevens van de C.K.P. kunnen we de graad van kredietparticipatie berekenen, dat is het percentage meerderjarigen geregistreerd voor minstens één krediet (zie grafiek 1 hieronder). Blijkt dat het krediet vooral betrekking heeft op de leeftijdsgroep 25-64 jaar, met een "participatiepiek" tussen 35 en 44 jaar: 81% van de meerderjarigen in die leeftijdsgroep is geregistreerd voor minstens één krediet in de Centrale. De jongeren tussen 18 en 24 jaar zijn maar voor 19.8% betrokken bij krediet, terwijl dat percentage 70.9% bedraagt voor de groep tussen 25 en 34 jaar. De niet-kredietparticipatie wordt in theorie verklaard door drie factoren: (1) financiële ruimte waardoor er geen kredietneming nodig is, (2) een fenomeen van financiële uitsluiting (insolvabiliteit) en (3) het uitblijven van de behoefte om goederen te consumeren waarvoor men doorgaans een krediet aangaat. Bij jongeren zijn het de laatste twee factoren die zouden kunnen verklaren waarom ze minder

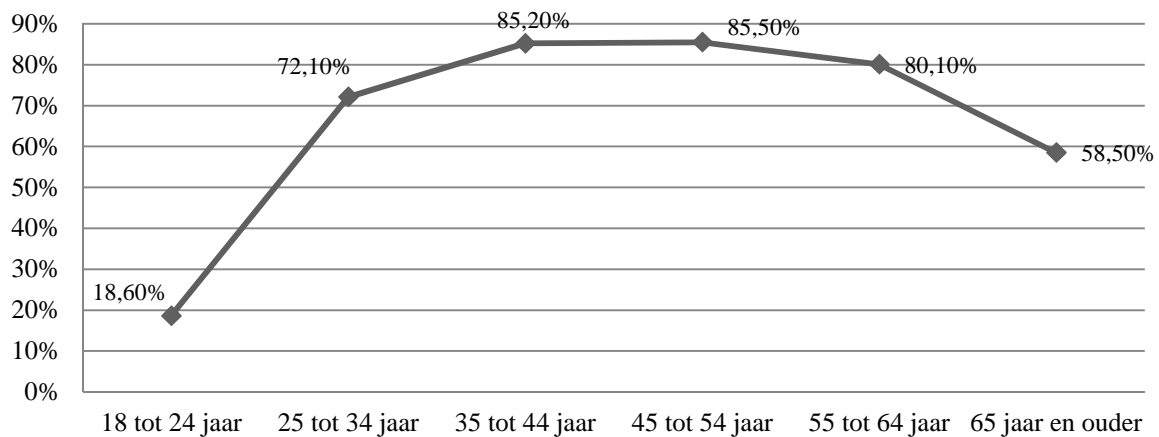
⁵ De Centrale voor Krediet aan Particulieren (C.K.P.) registreert alle kredieten die natuurlijke personen voor privédoeleinden afsluiten, alsook de eventuele wanbetalingen in verband met die kredieten. Kredietverstrekkers zijn verplicht de Centrale te raadplegen voor ze een krediet verstrekken.

⁶ Aangezien de enquête van het OKS waarop we ons zullen baseren in punt 3 werd uitgevoerd in 2013, hebben wij er vanuit een streven naar coherentie voor geopteerd alleen de gegevens in verband met dat jaar te presenteren.

⁷ Men noteert dat de gemiddelde leeftijd van de ouders bij de geboorte van het eerste kind opschuift (29,9 jaar voor de moeder en 33,3 jaar voor de vader in 2010). Laatste beschikbare gegevens. Bron: FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie.

krediet nemen, terwijl dat in de groep boven 54 jaar veeleer en ongetwijfeld te danken is aan meer financiële ruimte, gekoppeld aan het feit dat men minder geneigd is goederen te verwerven die typisch op krediet worden gekocht, hetzij omdat men die goederen al heeft (woont bijvoorbeeld), hetzij omdat men ze niet meer verlangt (een auto bijvoorbeeld).

Grafiek 1 - Graad van kredietparticipatie volgens de leeftijd
 (= percentage meerderjarigen geregistreerd voor minstens één krediet volgens de leeftijd, België, einde 2013)



Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

De gestage toename van de kredietparticipatie tussen de leeftijdsgroep 18-24 jaar en die van 45-54 jaar heeft waarschijnlijk twee verklaringen. Primo: verschillende gebeurtenissen in het leven doen behoeften ontstaan die mogelijkerwijze door middel van krediet kunnen worden gefinancierd. De kans bestaat dat de kredietneming samenvalt met het verlaten van de ouderlijke woonst, de intrede in de arbeidsmarkt, het samenwonen, de geboorte van een kind, de aankoop van een woonst of met onvoorziene omstandigheden. Zoals bovendien blijkt uit grafiek 2 hieronder, maken gezinnen met kinderen duidelijk vaker een beroep op consumptiekrediet dan kinderloze gezinnen. Die gegevens mogen dan gedateerd zijn, ze blijven ongetwijfeld pertinent.

Grafiek 2 - Percentage gezinnen (alle leeftijdsgroepen) met andere openstaande kredieten dan een hypothecair krediet (België, 2008)



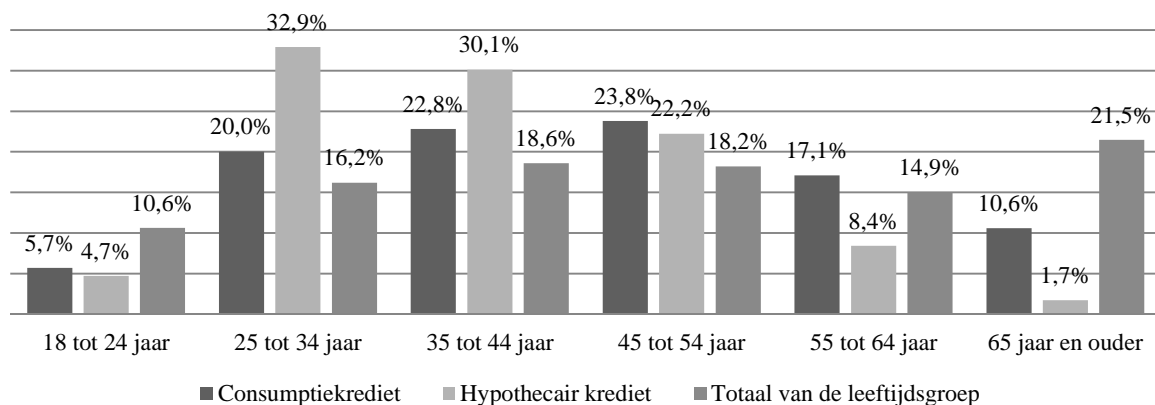
Bron: EU-SILC (2008)

Secundo: normaal gezien neemt het inkomen toe met de leeftijd. De inkomens van jongeren zijn gemiddeld lager dan van mensen die verder gevorderd zijn in het actieve leven. Welnu, de onkosten die onder meer vereist zijn om zich te voorzien van woonst en duurzame consumptiegoederen dienen zich doorgaans vroeg in het leven aan. Op basis van die empirische vaststellingen stelde de Amerikaanse econoom Milton Friedman de "hypothese van het permanent inkomen" voorop, waarin de individuen hun consumptiekeuzen niet maken op basis van het huidige inkomen, maar volgens een raming van het inkomen dat ze in de loop van hun leven mogen verwachten (Friedman, 1957). De "piek" in termen van behoeften aan huishoudelijke uitrusting komt doorgaans niet overeen met de piek in het inkomen. Krediet is dus nuttig om de uitgaven over de levenscyclus af te vlakken. Dat geldt voor het hypothecair krediet, maar evenzeer voor het consumptiekrediet, dat bijvoorbeeld wordt aangegaan om werken aan de woonst te financieren, om een voertuig te kopen waarmee men een (eerste) job krijgt, om de uitrustingsgoederen voor het gezin aan te schaffen enz.

1.2. Kredietparticipatie van jongeren en de hoegrootheid van de geleende bedragen

Met grafiek 3 hieronder kan men de opdeling van de kredietnemers vergelijken volgens de leeftijd waarop een nieuwe overeenkomst (voor hypothecair krediet en voor consumptiekrediet) werd afgesloten, met de opdeling van de Belgische bevolking (totaal van de leeftijdsklasse). De leeftijdsgroep tussen 18 en 24 jaar heeft weinig uitstaans met krediet, wanneer men het percentage contractanten dat tot deze leeftijdsgroep behoort (respectievelijk 5.7% en 4.7% voor consumptiekrediet en hypothecair krediet), vergelijkt met het percentage dat deze leeftijdsgroep in de totale meerderjarige bevolking vertegenwoordigt (10.6%). De toestand is duidelijk totaal anders bij jongeren tussen 25 en 34 jaar: ze vertegenwoordigen 16,2% van de meerderjarigen in de Belgische bevolking, terwijl ze samen goed zijn voor 20% van de nieuwe overeenkomsten voor consumptiekrediet en 32,9% van de nieuwe overeenkomsten voor hypothecair krediet. Dat mensen in de leeftijdsgroep tussen 25 en 34 jaar meer betrokken zijn bij krediet dan mensen in de jongere leeftijdsgroep komt normaal voor. De jongeren ouder dan 25 jaar tellen een grotere verhouding personen die in het actieve leven staan, die hierdoor hogere inkomens hebben waardoor ze gemakkelijker toegang krijgen tot krediet. Het gaat hier vooral over de groep 25-44 jaar die een hypothecair krediet heeft afgesloten. Er is ook een duidelijke kloof tussen de kredietparticipatie en de hoegrootheid van de totale bevolking in de groep tussen 35 en 44 jaar. Voor de volgende twee leeftijdsgroepen (45-54 jaar en 55-64 jaar), is de toestand evenwichtiger, terwijl de groep "65 jaar en ouder" relatief weinig bij het kredietgebeuren is betrokken.

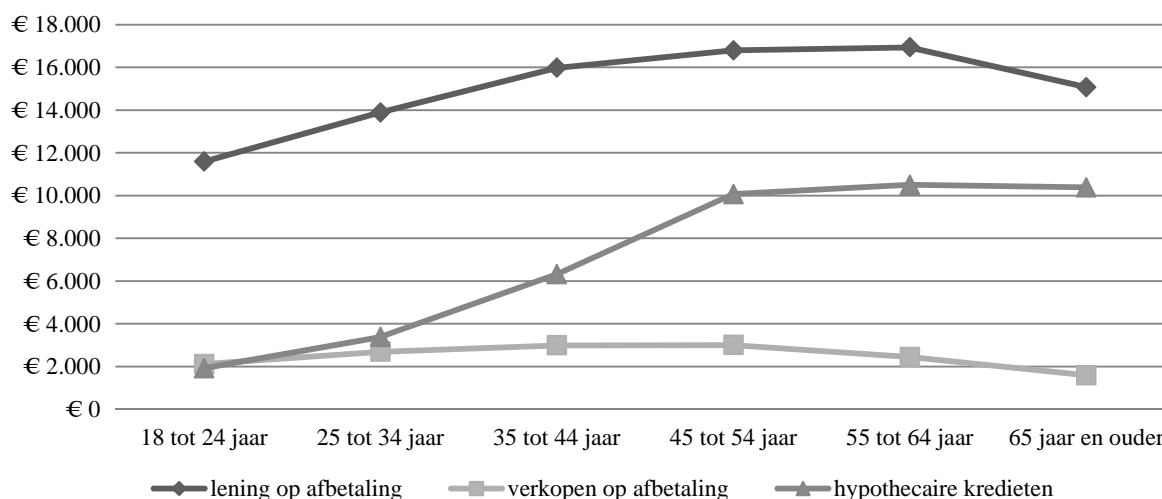
Grafiek 3 - Opsplitsing van de kredietnemers volgens de leeftijd bij de registratie van een nieuwe overeenkomst (volgens het type overeenkomst) en de opsplitsing van de Belgische bevolking volgens de leeftijd (ter vergelijking) (gegevens eind 2013)



Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

Schommelt ook het gemiddelde bedrag van de nieuwe kredietovereenkomsten volgens de leeftijd? Voor leningen op afbetaling en kredietopeningen neemt het gemiddelde bedrag op een significante manier toe met de leeftijd (grafiek 4 hieronder). Dat resultaat verrast niet echt als men weet dat het inkomen, de belangrijkste variabele in de bepaling van het terugbetaalvermogen, ook evolueert in de loop van het leven van de gezinnen. Een identieke trend wordt, zij het in iets mindere mate, waargenomen bij de verkoop op afbetaling.

Grafiek 4 : Gemiddeld bedrag van de nieuwe consumptiekredieten volgens de leeftijd (België, einde 2013)

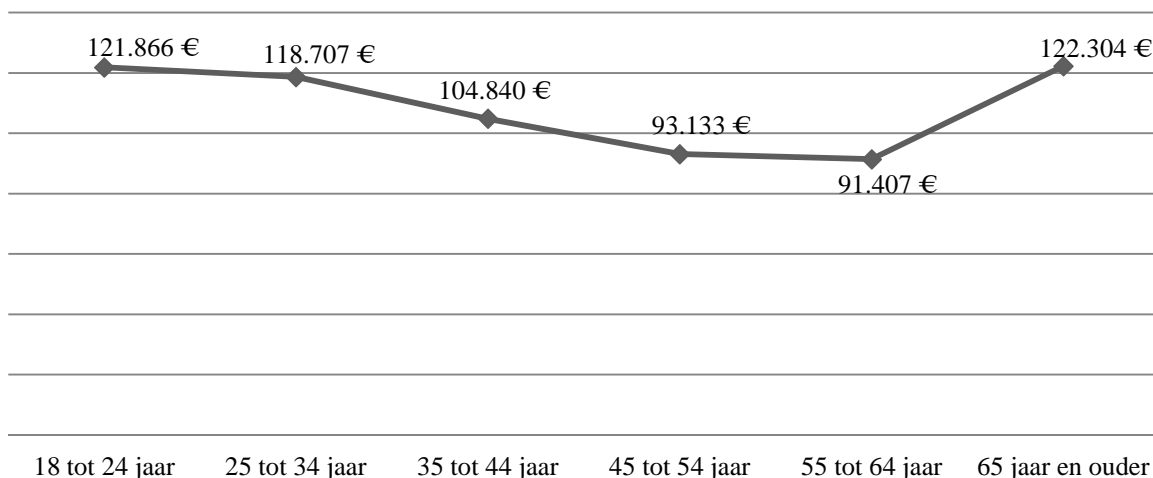


Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

Een omgekeerde trend wordt waargenomen bij het hypothecair krediet (grafiek 5 hieronder): de gemiddelde bedragen die jongeren ontlenen zijn beduidend hoger dan bij de hogere leeftijdsgroepen⁸. Dat resultaat kan worden verklaard door verschillende hypothesen. Een mogelijkheid is dat mensen die een hypothecair krediet afsluiten op een hogere leeftijd ofwel opteren voor een herfinanciering van hun krediet op een moment dat een belangrijk deel van hun kapitaal al is terugbetaald, ofwel een nieuw onroerend goed aankopen met een grote persoonlijke inbreng (spaargeld of opbrengst van een eerste vastgoed enz.). Het kan ook dat een groter percentage kredietnemers tussen 45 en 64 jaar lenen om te renoveren en hiervoor een nieuw krediet afsluiten voor een bedrag dat gemiddeld gezien minder hoog zal liggen.

⁸ De "opvering" die vanaf de leeftijd van 65 jaar wordt waargenomen in het gemiddelde bedrag van de nieuwe kredietovereenkomsten kan enigszins verrassen. Maar in 2013 waren de kredietnemers van 65 jaar en ouder slechts een minderheid van de contractanten. Amper 1.7% van de nieuwe overeenkomsten voor hypothecair krediet werd geregistreerd in deze leeftijdsgroep (6.074 afgesloten contracten voor deze leeftijdsgroep vergeleken met 356.413 nieuwe contracten in hypothecair krediet voor de hele Belgische bevolking). Bovendien ligt het gemiddelde ontleende bedrag op 122.304 euro voor deze leeftijdsgroep, terwijl de mediaan slechts 78.000 euro bedraagt. De aanzienlijke kloof tussen het gemiddelde en de mediaan is te wijten aan het feit dat een klein aantal individuen in de betrokken groep extreme waarden vertegenwoordigt. Voor de kleine steekproeven, wat het geval is voor de leeftijdsgroep van 65 en ouder, is de mediaan een meer representatief gegeven. We kunnen er dus van uitgaan dat een kleine fractie van de 6.074 nieuwe contracten in hypothecair krediet betrekking heeft op personen die zeer hoge bedragen ontlenen. Dat kunnen bijvoorbeeld mensen zijn die voor speculatieve doeleinden investeren in vastgoed en die reeds over een belangrijk vastgoedkapitaal of andere activa of inkomens beschikken als onderpand voor die nieuwe kredieten.

Grafiek 5 : Gemiddeld bedrag van de nieuwe hypothecaire kredieten volgens de leeftijd (België, eind 2013)

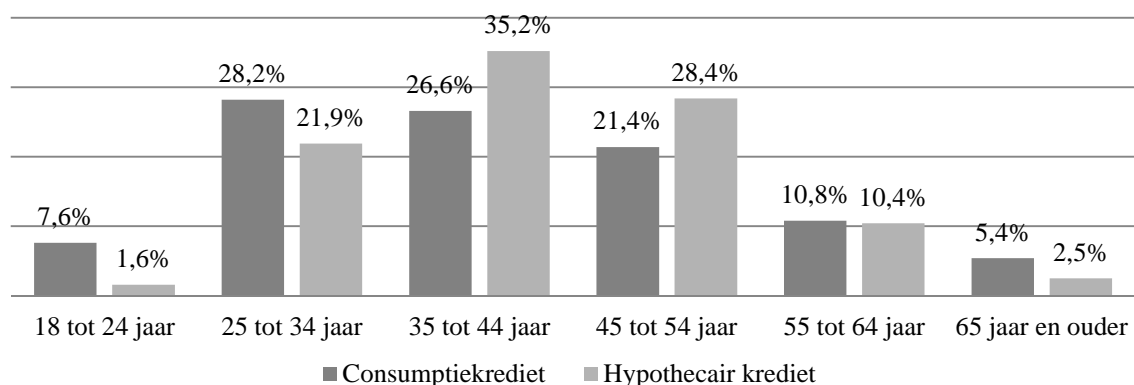


Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

1.3. Jongeren en kredietgerelateerde wanbetalingen

Gaat de kredietparticipatie bij jongeren gepaard met frequentere wanbetalingen dan in de andere leeftijdsgroepen van kredietnemers? Onderstaande grafiek illustreert de opsplitsing van de Belgische kredietnemers volgens hun leeftijd bij de registratie van een nieuwe wanbetaling⁹ (grafiek 6) in het kader van een hypothecair krediet en een consumptiekrediet¹⁰. Als we willen weten welke leeftijdsgroepen het vaakst wanbetalingen vertonen moeten we die grafiek natuurlijk vergelijken met grafiek 3 hierboven. De jongeren tussen 18 en 24 jaar zijn slechts voor 1,6% betrokken bij wanbetalingen inzake hypothecair krediet (grafiek 6), maar ze vertegenwoordigen slechts 4,7% van de mensen bij wie een hypothecair krediet loopt (grafiek 3).

Grafiek 6 - Opsplitsing van de kredietnemers in wanbetaling volgens de leeftijd van de kredietnemers bij de registratie van een nieuwe wanbetaling; vergelijking hypothecair krediet en consumptiekrediet (België, 2013)



Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

⁹ Wat de wanbetalingen inzake kredieten betreft, worden de registratievoorwaarden in de Centrale toegelicht op de website van de C.K.P. (<http://www.nbb.be>).

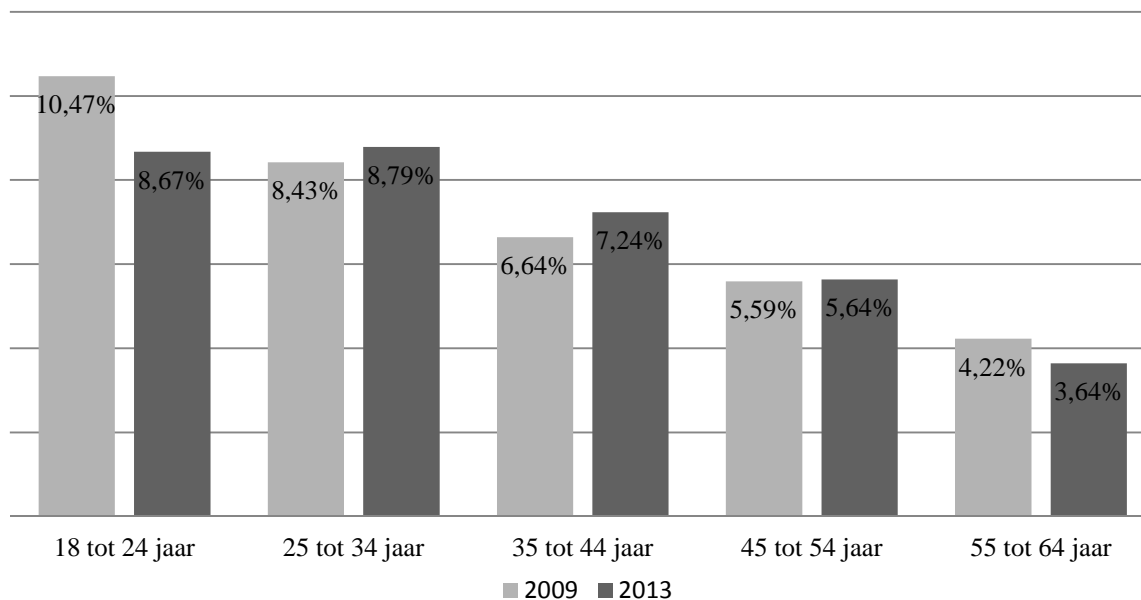
¹⁰ We moeten erop attenderen dat niet alle wanbetalingen inzake kredieten gelijkstaan met ernstige financiële moeilijkheden, los van het feit dat ze er wel kunnen op wijzen. Dat geldt meer bepaald voor wanbetalingen die resulteren uit een geschil met de kredietnemer of gewoon uit de nalatigheid vanwege een kredietnemer. In 2013 was 52,8% van de personen die als wanbetalers geboekt stonden bij de Centrale in het rood voor slechts één krediet. Men kan dus niet zomaar stellen dat die mensen per definitie ernstige financiële moeilijkheden hebben.

Vergeleken met het consumptiekrediet, treden de wanbetalingen inzake hypotheccair krediet later in. De piek van de wanbetalingen valt in de loop van de leeftijdsgroep tussen 35 en 44 jaar voor het hypotheccair krediet, vergeleken met 25 tot 34 jaar voor het consumptiekrediet. Het is natuurlijk wel zo dat een overeenkomst voor een hypotheccair krediet doorgaans later wordt ondertekend dan die voor een consumptiekrediet (zie grafiek 3).

Inzake consumptiekrediet en in vergelijking met de oudere leeftijdsgroepen, blijken de personen jonger dan 35 jaar relatief vaker te kampen te hebben met wanbetalingen. Terwijl 35.8% van de nieuwe wanbetalingen inzake consumptiekrediet betrekking heeft op jongeren van <35 jaar (grafiek 6), vertegenwoordigt die leeftijdsgroep maar 25.7% van het totaal van de nieuwe contracten die worden geregistreerd in het positieve bestand van de C.K.P. (zie grafiek 3). Voor het hypotheccair krediet geldt het omgekeerde. De jongeren van <35 jaar zijn betrokken bij 37.6% van de nieuwe contracten, en bij maar 23.5% van de nieuwe wanbetalingen.

De jongsten doen dus relatief minder beroep op nieuwe consumptiekredieten, terwijl ze zwaar te kampen hebben met wanbetalingen. Het deel van de jonge kredietnemers dat te maken heeft met wanbetalingen moet dus relatief hoger zijn. Dat wordt bevestigd in grafiek 7 die het percentage kredietnemers in wanbetaling illustreert volgens de leeftijd in 2009, alsook in 2013. Bijna 8.7% van de kredietnemers jonger dan 35 jaar is betrokken bij wanbetalingen. Het percentage kredietnemers in wanbetaling vertoont de neiging om af te nemen met de leeftijd en bedraagt nog slechts 3.64% voor de kredietnemers tussen 55 en 64 jaar. Interessant is ook de vaststelling dat sinds 2009 het percentage kredietnemers in wanbetaling gevoelig is afgenomen voor de leeftijdsgroep 18-24 jaar van 10.47% naar 8.67%.

Grafiek 7 - Percentage kredietnemers in wanbetaling volgens hun leeftijd; consumptiekrediet en hypotheccair krediet (België, vergelijking 2009 - 2013)



Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

1.4. Synthese

Uit de analyse van de gegevens van de C.K.P. blijkt dat de Belgen jonger dan 35 jaar minder terugvallen op krediet dan de andere leeftijdsgroepen. De daaropvolgende leeftijdsgroep, tussen 35 en 45 jaar, vertegenwoordigt meer dan de helft van de kredietnemers in consumptiekrediet en meer dan twee derde van de kredietnemers in hypothecair krediet. We merken ook dat de gemiddelde bedragen die de jongsten lenen lager zijn dan de bedragen die worden ontleend door de andere leeftijdsgroepen, met uitzondering van de bedragen die kaderen in een hypothecair krediet. Ze mogen dan minder betrokken zijn bij krediet, toch vertegenwoordigen de jongeren van -35 jaar een derde van de wanbetalers. Ze liggen ook aan de basis van meer wanbetalingen dan de oudere kredietnemers.

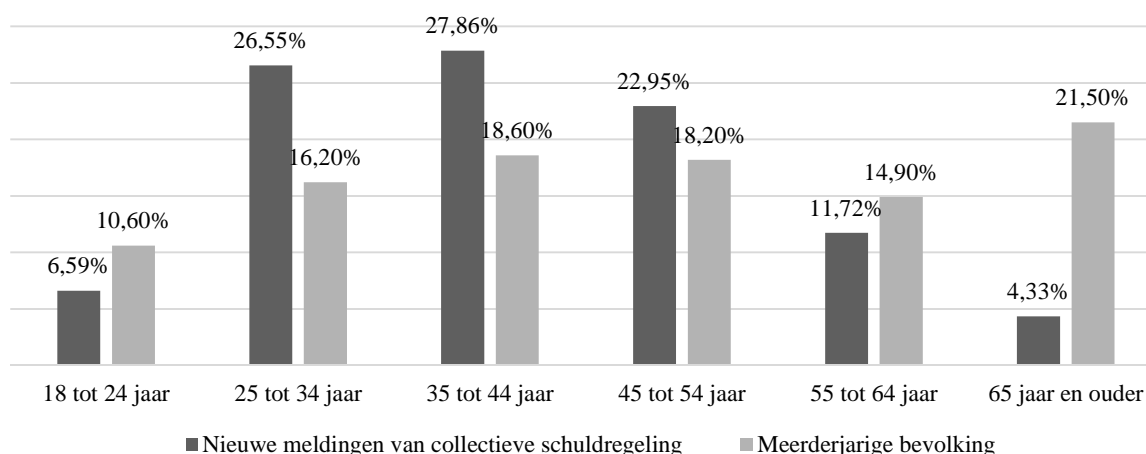
2. Jongeren en het gebruik van schuldbemiddelingsprocedures: de gegevens inzake collectieve schuldenregeling¹¹ en het terugvallen op erkende diensten voor schuldbemiddeling

Een deel van de jongeren van -35 jaar in financiële moeilijkheden doet een beroep op een professionele schuldbemiddelaar. Ondanks hun uiteenlopende profielen, hebben die jongeren één ding gemeen: ze ervaren grote financiële moeilijkheden.

2.1. Gebruik maken van de procedure van collectieve schuldenregeling¹² in de drie gewesten

Grafiek 8 vergelijkt de opsplitsing volgens de leeftijd van de nieuwe meldingen van collectieve schuldenregeling (C.S.R.) enerzijds, en van de globale meerderjarige bevolking anderzijds. Vergeleken met hun gewicht in de meerderjarige bevolking blijken de jongeren van 18 tot 24 jaar relatief weinig uitstaans te hebben met deze procedure. De trend keert duidelijk om in de leeftijdsgroep 25-34 jaar die goed is voor 16.2% van de globale meerderjarige bevolking en 26.5% van de personen die voor de eerste keer zijn toegelaten tot een procedure van collectieve schuldenregeling. De leeftijdsgroep 35 tot 44 jaar is eveneens duidelijk oververtegenwoordigd bij de personen in collectieve schuldenregeling. De kloof tussen het gewicht van de nieuwe meldingen van collectieve schuldenregeling en dat van de meerderjarige bevolking krimpt vervolgens en vergroot dan weer in de leeftijdsgroep 55-65 jaar en vooral vanaf de leeftijd van 65 jaar.

Grafiek 8 - Opsplitsing van de nieuwe meldingen van C.S.R. en de meerderjarige bevolking volgens leeftijd (België, einde 2013)



Bron: Grafiek O.K.S. op basis van gegevens van de C.K.P. (N.B.B.)

¹¹ De gerechtelijke schuldbemiddeling, doorgaans collectieve schuldenregeling (C.S.R.) genoemd, is een gerechtelijke procedure die open staat voor niet-handelaren die te kampen hebben met overmatige schuldenlast. Die procedure is gekoppeld aan voorwaarden. Ze wordt ingeleid door neerlegging van een verzoekschrift bij de griffie van de arbeidsrechtbank en is bedoeld om een aanzuiveringsplan voor te stellen of (indien nodig) op te leggen onder het toezicht van de rechter en van een aangeduide schuldbemiddelaar. Met dat plan kan de debiteur zijn schulden aflossen binnen de perken van wat mogelijk is, terwijl hij en zijn gezin een leven kunnen blijven leiden dat beantwoordt aan de normen van de menselijke waardigheid.

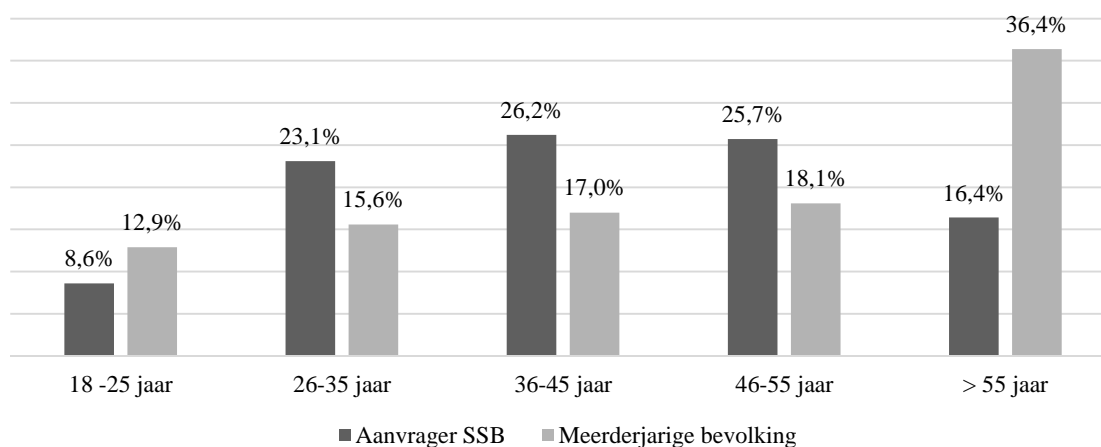
¹² Die gegevens werden berekend en aangereikt door de analisten van de C.K.P. op verzoek van het O.K.S. zodat wij die analyses kunnen voorleggen.

Blijkt dat er vrij vroeg in het traject van de individuen wordt teruggegrepen naar een procedure in C.S.R. Een derde van de meldingen van toelaatbaarheid heeft betrekking op mensen tussen 18 en 34 jaar, terwijl zij 26,8% van de meerderjarige bevolking vertegenwoordigen. Dat cijfer stemt tot nadenken en doet vragen rijzen over de toekomst van die gezinnen. De overstap naar een C.S.R. blijft voor de gezinnen niet zonder gevolgen (materiële ontbering, verlies aan autonomie in het budgetbeheer enz.) en vooral, ze belichaamt extreme financiële moeilijkheden. Uit een analyse van de opsplitsing van het aantal meldingen van C.S.R. volgens de leeftijd en de gegevens van de Centrale, blijkt dat tussen 2009 (het eerste jaar waarvoor dat gegeven bestaat) en 2013 de relatieve toestand van de jongsten niet is verslechterd, maar ook niet verbeterd.

2.2. Het terugvallen op de erkende instellingen¹³ voor schuldbemiddeling¹⁴ in Vlaanderen en Wallonië

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië¹⁵ (grafieken 9 en 10 hieronder), vertegenwoordigt de leeftijdsgroep van <35 jaar om en bij een derde van het publiek van de instellingen die erkend zijn voor schuldbemiddeling (31,7% in Wallonië en 31,2% in Vlaanderen). Welnu, die leeftijdsgroep vertegenwoordigt 26,8% van alle Belgische meerderjarigen. Het gaat hier overigens vooral om mensen ouder dan 25 jaar, aangezien de groep jonger dan 25 jaar minder dan 10% vertegenwoordigt van de mensen die terugvallen op een systeem van schuldbemiddeling. Vergeleken met de gewestelijke bevolking, zien we dat de groep 26-35 jaar is oververtegenwoordigd in de diensten voor schuldbemiddeling, zowel in Vlaanderen als in Wallonië. Dat blijkt uit onderstaande grafieken.

Grafiek 9 - Opsplitsing van de aanvragers van een systeem van schuldbemiddeling en de meerderjarige bevolking volgens de leeftijd (Waals Gewest, einde 2013)



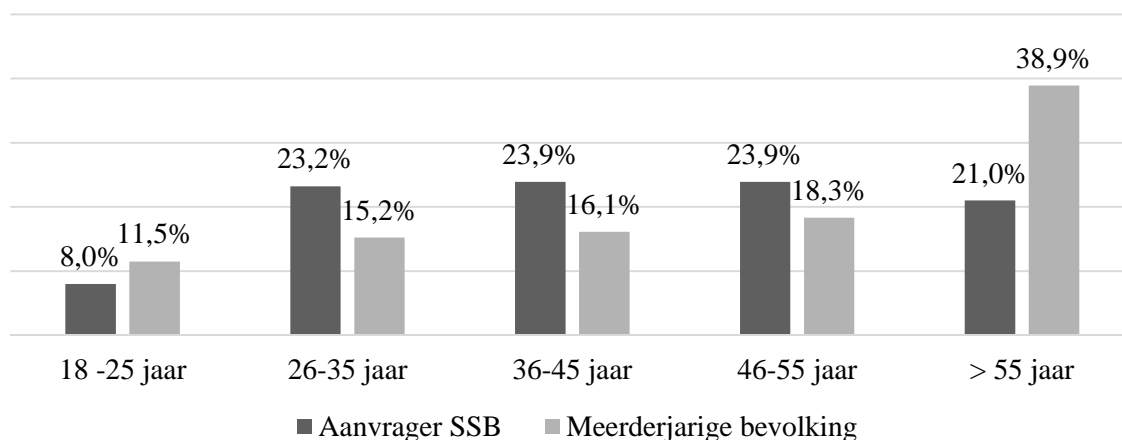
Bron: Enquête O.K.S. bij de Waalse diensten voor schuldbemiddeling (per 31.12.2013) en FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie (ADSIE) (per 01.01.2014)

¹³ De uitoefening van de schuldbemiddeling door die instellingen is onderworpen aan een erkenning die wordt uitgereikt door de bevoegde gefedereerde overheden (Waals Gewest, Vlaamse Gemeenschap, Duitstalige Gemeenschap, Franse en gemeenschappelijke commissies). Ze kunnen de gerechtelijke en buitengerechtelijke schuldbemiddeling uitoefenen. Die diensten zijn, in Wallonië, vooral O.C.M.W., vzw's en verenigingen in hoofdstuk XII (verenigingen die vallen onder de organieke O.C.M.W.-wet van 8 juli 1976). In Vlaanderen komt die opdracht toe aan de O.C.M.W., O.C.M.W.-groeperingen en C.A.W. (Centra Algemeen Welzijnswerk). De C.A.W. zijn algemene dienstverlenende centra die de relaties tussen hun begunstigden en de maatschappij willen verbeteren. Ze proberen de toegang van hun begunstigden tot de fundamentele rechten en tot maatschappelijke, sanitaire, economische, culturele en andere hulpmiddelen te verbeteren.

¹⁴ Hoewel deze gegevens beschikbaar zijn vanaf de leeftijd van 30 jaar, hebben wij ervoor geopteerd ze te presenteren vanaf de leeftijd van 35 jaar om ze vergelijkbaar te maken met de gegevens die in punt 2.1 aan bod komen (C.S.R.).

¹⁵ Die gegevens zijn niet beschikbaar voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest omdat er bij de diensten voor schuldbemiddeling van dat gewest geen recurrente gegevensgaring bestaat.

Grafiek 10 - Opsplitsing van de aanvragers van een systeem van schuldbemiddeling en de meerderjarige bevolking volgens de leeftijd (Vlaams Gewest, einde 2013)



Bron: Enquête Vlaams Centrum Schuldenlast (V.C.S.) bij de Vlaamse diensten voor schuldbemiddeling (per 31.12.2013) en FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie (ADSIE) (per 01.01.2014)

De -35-jarigen vormen dus een aanzienlijke groep binnen het publiek van de schuldbemiddelaars die werken binnen een systeem van schuldbemiddeling. Vertonen zij een specifiek profiel dat zich onderscheidt van de andere gezinnen die op dergelijke diensten een beroep doen? Op basis van de Waalse gegevens werden er hierover gerichte analyses uitgevoerd.

In sociodemografische termen worden er positieve correlaties¹⁶ waargenomen tussen het feit dat men jonger is dan 35 jaar en het feit dat (1) men een koppel vormt, (2) er kinderen zijn, (3) men werkloos is. Dat betekent dat de groep van -35 jaar bij de diensten voor schuldbemiddeling vaker koppels met kinderen en zonder werk zijn, vergeleken met de oudere personen.

Dat jonger publiek beschikt over geringere inkomens en zou minder kredieten hebben afgesloten (zowel in aantal als in bedrag), meer bepaald minder consumptiekrediet, dan de personen ouder dan 35 die een beroep doen op een dienst voor schuldbemiddeling.

In termen van schuldenlast zijn de personen jonger dan 35 jaar die terugvallen op een dienst voor schuldbemiddeling betrokken voor geringere bedragen en hebben ze minder schulden die gekoppeld zijn aan een kredietovereenkomst dan de andere personen in schuldbemiddeling. Minder van hen zijn betrokken bij schulden voor lening op afbetaling of kredietopening. Bij hen bestaat de schuldenlast dan wel in grotere mate uit schulden voor energie, telecommunicatie, gezondheidszorg of verzekering dan bij de andere personen in schuldbemiddeling. We kunnen niet om de vaststelling heen dat het gros van die budgetposten valt onder consumptie-uitgaven die voor het grootste deel als fundamenteel worden beschouwd.

Een ander resultaat heeft betrekking op de uitlokkende elementen van duurzame financiële moeilijkheden bij mensen jonger dan 35 jaar die terugvallen op een dienst voor schuldbemiddeling. We stellen vast dat -35-jarigen blijkbaar meer financiële problemen hebben door moeilijkheden in termen van budgetbeheer of door een levensstijl die niet aansluit bij het inkomensniveau dan oudere personen. Bovendien zouden alle levensvoorzaken samen (jobverlies, overlijden, ziekte, scheiding) vaker worden aangehaald als elementen die financiële moeilijkheden uitlokken in de hogere leeftijdsgroepen. Afzonderlijk gezien zal het niet verrassen dat bepaalde levensvoorzaken negatief gecorreleerd zijn met het feit dat men jonger is dan 35 jaar, met name ziekte en overlijden. Dat betekent dat personen jonger dan 35 jaar minder financiële moeilijkheden hebben als gevolg van

¹⁶ De significantiedrempel van de correlaties die in dit deel worden gepresenteerd bedraagt 1%.

ziekte of overlijden van een naaste dan personen in hogere leeftijdsgroepen. Omgekeerd hebben mensen jonger dan 35 jaar in vergelijking met oudere personen blijkbaar meer last van overmatige schuldenlast als gevolg van jobverlies.

3. Wat jongeren met financiële moeilijkheden aanvoelen: de lessen uit de onderzoeksgegevens die door het Observatorium werden vergaard

Uit het eerste deel van dit artikel is gebleken dat de frequentie van de kredietgerelateerde financiële moeilijkheden schommelt volgens de leeftijd en relatief hoger is bij de jongsten.

Blijft dat resultaat overeind als men de financiële moeilijkheden meet door zich te baseren op wat de individuen aanvoelen en dus door in de analyse de financiële moeilijkheden op te nemen die gezinnen ervaren ten aanzien van de kosten van het dagelijkse leven, los van het feit of ze al dan niet lenen? Het kan best zijn dat een gezin dat zijn aflossingen nauwkeurig naleeft toch moeilijkheden heeft om zijn kredieten te honoreren. Dat gezin zal niet geregistreerd staan bij de wanbetalers van de C.K.P. Toch kan het zijn dat dit gezin moet verzaken aan enkele essentiële onderdelen van het budget om de vervaldatum van de kredieten te kunnen blijven respecteren. Moet men er dan niet van uitgaan dat dit een gezin is met financiële moeilijkheden, ook al staat het niet geregistreerd op de zwarte lijst van de C.K.P.? Zo ook kan het zijn dat gezinnen die geen kredieten hebben financiële moeilijkheden hebben, inclusief gezinnen die geen toegang hebben tot de kredietmarkt omdat hun inkomens ontoereikend zijn.

Om een inzicht te hebben in de ruimere realiteit van de mensen met financiële moeilijkheden, moet men dus het te enge kader van de kredietgerelateerde financiële moeilijkheden verlaten.

We baseren ons hiervoor op een bevraging die het Observatorium¹⁷ lanceerde in 2013 (geen recurrent onderzoek) en die ging over de financiële kennis, de kijk op krediet en de financiële moeilijkheden van de Belgische gezinnen (18 tot 65 jaar)¹⁸. De analyses die in dit derde deel aan bod komen hebben niet langer betrekking op de jongeren van -35 jaar (zoals in het vorige hoofdstuk), maar wel op de jongeren van -30 jaar, de spilleeftijd in het onderzoek.

3.1. Een poging tot meting van de financiële moeilijkheden

Er werden aan de respondenten vier vragen gesteld omtrent wat ze aanvoelen op het vlak van financiële moeilijkheden. Er werd aan elke vraag een score toegekend die het niveau van ervaren en uitgedrukte financiële moeilijkheid weergeeft. De vier vragen vindt men hieronder en de score die aan elke vraag werd toegekend staat tussen haakjes.

¹⁷ Verder in dit artikel wordt deze enquête de "enquête OKS" genoemd. Veel resultaten uit die enquête alsook de gevolgde methodologie kan men vinden op de website van het Observatorium (rubriek "Onze colloquia/XXIVe jaarlijks colloquium: Personen in financiële moeilijkheden: Profielen?") alsook in twee publicaties (Duvivier et Jeanmart, 2014) en (Jeanmart et Duvivier, 2014). We verwijzen naar die publicaties voor vragen in termen van methodologie en voor vragen omtrent het profiel van de respondenten.

¹⁸In het kader van die enquête werden de antwoorden vergaard van 4.239 personen. Slechts 3.071 vragenlijsten werden weerhouden, na eliminatie van de vragenlijsten met een groot aantal ontbrekende antwoorden of te veel incoherente antwoorden.

1°) Vink van de volgende 4 beweringen die aan welke het best aansluit bij uw toestand wanneer het gaat over schuldenlast.

- Ik heb te veel schulden vergeleken met mijn inkomen en ik riskeer problemen te hebben om ze terug te betalen (3 punten)
- Ik heb een niveau van schuldenlast dat aanvaardbaar is vergeleken met mijn inkomen (2 punten)
- Ik heb weinig schulden en rekening houdend met mijn inkomen kan ik zonder risico mijn schuldenlast vergroten (1 punt)
- Ik heb geen schulden (0 punt)

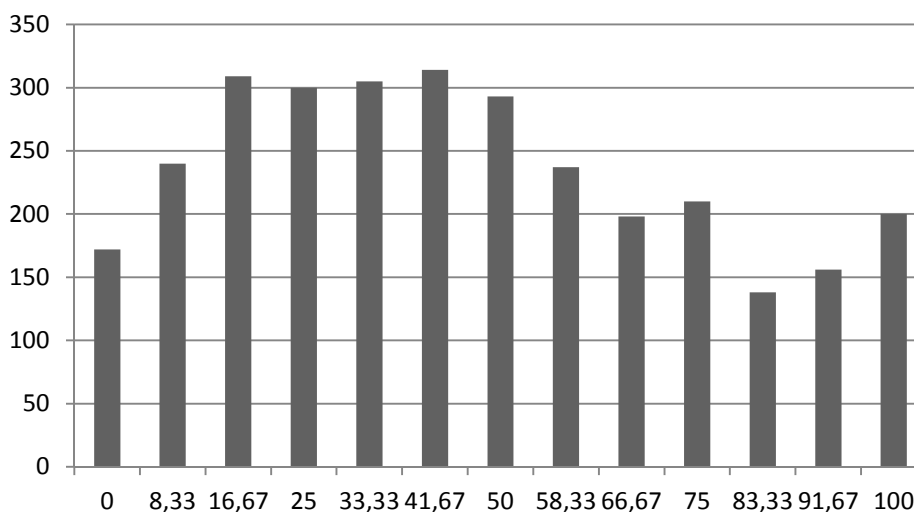
2°) Welke stelling geeft het best weer wat u ervaart:

	Volkomen akkoord	Akkoord	Niet akkoord	Helemaal niet akkoord
2.1. Ik ben in financiële moeilijkheid.	<input type="checkbox"/> (3 punten)	<input type="checkbox"/> (2 punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)
2.2. Het is lastig om elke maand rond te komen.	<input type="checkbox"/> (0 punt)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (2 punten)	<input type="checkbox"/> (3 punten)
2.3. Mijn financiële toestand verontrust mij.	<input type="checkbox"/> (3 punten)	<input type="checkbox"/> (2 punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)

Bron: Enquête O.K.S.

De totaalscore die elk individu haalt op basis van zijn antwoorden werd zo verwerkt dat de individuen die geen enkele moeilijkheid melden een score halen van 0, terwijl de personen die uiting geven aan de grootste moeilijkheden een maximumscore van 100 halen¹⁹. De aldus tot stand gekomen variabele werd de "score van financiële moeilijkheid genoemd". Grafiek 11 hieronder toont de opsplitsing van de respondenten volgens de bekomen score. 172 respondenten (of 5,6% van de totale respondenten) gaven aan dat ze geen financiële moeilijkheden hebben, terwijl 200 (of 6,5%) zeggen het hoogste niveau van moeilijkheid te ervaren.

Grafiek 11 - Opsplitsing van de groep van respondenten volgens de "score van financiële moeilijkheid"



Bron: Enquête O.K.S.

¹⁹ We hebben de volgende lineaire transformatie toegepast op de "quoting" die werd bekomen voor elk individu: score van financiële moeilijkheden = (aantal punten / 12) * 100.

3.2. Leeftijd en ervaren financiële moeilijkheden

De leeftijdsgroep 31 tot 65 jaar geeft meer blijk van financiële moeilijkheden dan de jongste respondenten (zie tabel 1 hieronder). Maar statistisch gezien kunnen de verschillen die werden waargenomen tussen de twee leeftijdsklassen niet als significant worden beschouwd.

Tabel 1 – Leeftijdsgroepen en score van financiële moeilijkheid			
	Leeftijdsgroepen		
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale respondenten
Gemiddelde score van financiële moeilijkheid	44,24	46,37	45,94

Bron: Enquête O.K.S.

Op basis van dat ene resultaat zou men kunnen besluiten dat de jongeren niet meer financiële moeilijkheden kennen dan de ouderen. Een nauwkeuriger analyse nuanceert die conclusie echter.

Antwoorden mensen van 30 jaar en jonger anders op de vragen die werden gesteld om de financiële moeilijkheden te meten dan de oudere respondenten?

Er werd eerst aan elke respondent gevraagd de modaliteit te kiezen die het best bij hem of haar aansluit uit een reeks van 4 stellingen die in onderstaande tabel zijn vervat (tabel 2, titel A). De jongeren zeggen dat zij minder schuldenlast hebben dan de rest van de steekproef: 44,6% van hen beweert overigens geen schulden te hebben versus 26,9% bij de ouderen. Minder dan één jonge respondent op vijf (18,2%) stelt te veel schulden te hebben en vreest terugbetaalmoeilijkheden, vergeleken met 19,3% bij de ouderen.

Tabel 2 – Leeftijdsgroepen en niveau van financiële moeilijkheden			
	Leeftijdsgroepen		
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale respondenten
A/ Kies de stelling die het best aansluit bij uw eigen toestand** 20			
Ik heb te veel schulden vergeleken met mijn inkomen en ik riskeer problemen te hebben om ze terug te betalen	18,2%	19,3%	19,1%
Ik heb een niveau van schuldenlast dat aanvaardbaar is vergeleken met mijn inkomen	27,4%	38,4%	36,2%
Ik heb weinig schulden en rekening houdend met mijn inkomen kan ik zonder risico mijn schuldenlast vergroten	9,9%	15,4%	14,2%
Ik heb geen schulden	44,6%	26,9%	30,5%
B/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik heb financiële moeilijkheden" 21			
Volkomen akkoord tot akkoord	32,2%	35,2%	34,6%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	67,6%	64,8%	65,4%
C/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Mijn financiële toestand verontrust mij" *22			
Volkomen akkoord tot akkoord	51,5%	46,5%	47,5%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	48,5%	53,5%	52,5%
D/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik kan maandelijks vlot rondkomen" **			
Volkomen akkoord tot akkoord	56,5%	50,1%	51,4%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	43,5%	49,9%	48,6%

Bron: Enquête O.K.S.

²⁰ Het symbool "***" betekent dat de waargenomen verschillen statistisch significant zijn voor een drempel van 1%.

²¹ Het uitblijven van de symbolen "***" of "*" betekent dat de waargenomen verschillen statistisch significant zijn voor de drempel van 1% noch voor de drempel van 5%. We moeten er dus van uitgaan, voor de behandelde vraag, dat de twee leeftijdsgroepen niet als verschillend kunnen worden beschouwd.

²² Het symbool "*" betekent dat de waargenomen verschillen statistisch significant zijn voor de drempel van 5%.

De eerste vraag ging over de financiële moeilijkheden die rechtstreeks verband houden met een schuldenlast. Het kan gebeuren dat jongeren geen (kredietgerelateerde) schulden hebben, maar toch moeilijkheden ondervinden om bijvoorbeeld facturen op tijd te betalen. Hoe positioneren de jongsten zich wanneer ze worden bevraagd over hun financiële moeilijkheden zonder de vraag te focussen op hun niveau van schuldenlast? Vergeleken met de oudere leeftijdsgroepen zijn er meer jongeren die stellen dat ze de maand vlot rondkomen: 56,5% van hen is "volkomen akkoord tot akkoord" met die stelling, vergeleken met 50,1% bij de oudere groepen (zie titel D van tabel 2). Vergeleken met de groep "31 tot 65 jaar" bleken de jongeren net iets talrijker te zijn om niet akkoord te zijn met het idee dat ze in financiële moeilijkheid verkeren. 67,6% onder hen gaat "niet akkoord tot helemaal niet akkoord" met de stelling "ik ben in financiële moeilijkheid", vergeleken met 64,8% voor de andere leeftijden. De verschillen tussen onze twee leeftijdsgroepen zijn echter niet statistisch significant. Iets meer dan één op twee jonge respondenten stelt echter dat hij zich zorgen maakt over zijn financiële toestand (zie titel C van tabel 2). Het percentage jongeren dat "volkomen akkoord tot akkoord" is om te zeggen dat ze bezorgd zijn om hun financiële toestand bedraagt 51.5%, versus 46.5% bij de respondenten tussen 31 jaar en 35 jaar oud.

Welke verklaring schuilt er achter de ogenschijnlijke tegenstrijdigheid tussen het feit dat enerzijds jongeren stellen dat ze zich relatief meer zorgen maken over hun financiële toestand dan de groep "31 tot 65 jaar", terwijl ze blijkbaar vlotter rondkomen per maand, en dat anderzijds ze minder talrijk zijn om aan te geven dat ze in financiële moeilijkheid verkeren? Hiervoor kunnen er verschillende redenen worden aangehaald.

Ten eerste: het begrip "ongerust" verwijst naar noties van vrees en onzekerheid en dus minstens gedeeltelijk naar projecties in de toekomst. Welnu, wetende dat de jongeren minder hoge inkomens hebben dan wie ouder is, dat de lasten die ze moeten dragen alsmaar blijven toenemen, dat zij in grotere mate getroffen worden door werkloosheid en dat we momenteel leven in een periode van economische crisis en sociale onzekerheid, kan een aantal respondenten, waarschijnlijk vanuit een toestand van een relatief precair budgettair evenwicht, bevreesd zijn voor de toekomst en op het ogenblik van het antwoord op de vraag dus stellen dat ze in moeilijkheid zijn. Bovendien, en vergeleken met de oudere respondenten, hebben de meesten onder hen wellicht nog niet de kans gekregen om spaarcenten opzij te zetten om de toekomst met geruster tegemoet te gaan.

Ten tweede: als we er van uitgaan dat de respondenten het begrip "financiële moeilijkheden" strikt koppelen aan de notie 'krediet', kan het zijn dat enkelen onder hen, die geen krediet hebben, menen dat ze geen financiële moeilijkheid hebben, terwijl in werkelijkheid hun budget krap is. In de mate dat die hypothese bewaarheid wordt, zouden we kunnen denken dat de statistieken minder financiële moeilijkheden aangeven voor de jongeren omdat een relatief geringer aantal van hen verbonden is aan een krediet. Tabel 3 hieronder bevestigt dat, in vergelijking met de rest van de steekproef, de jongeren inderdaad relatief minder kredietgerelateerde schulden hebben, en dit voor alle soorten krediet.

Tabel 3 – Leeftijdsgroepen en kredietneming van de respondenten

	Leeftijdsgroepen		
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale respondenten
(1) Percentage respondenten met een lopend hypothecair krediet**	36,2%	50,8%	47,9%
(2) Percentage respondenten met minstens een lopende kredietopening met kaart**	27,2%	36,2%	34,4%
(3) Percentage respondenten met minstens een ander soort lopend consumptiekrediet**	34,6%	45,2%	43,1%
(4) Gemiddeld aantal consumptiekredieten**	0,94	1,18	1,14

Bron: Enquête O.K.S.

Ten derde: men kan ongerust zijn om reden van een meer precare maatschappelijke omgeving, maar toch bevestigen dat men de maand vlot rondkomt wanneer men een stabiel werk en een aanvaardbaar levensniveau heeft vergeleken met de mensen in de omgeving en in dezelfde leeftijdsgroep. De inschatting van het eigen levensniveau is relatief. Jongeren die aan het begin van het actieve leven staan kunnen moeilijk toetsen aan hun eigen verleden. Ze vergelijken zich dus met leeftijdgenoten. Oudere mensen kunnen bij het beoordelen het heden vergelijken met wat ze weten uit het verleden.

Op basis van wat voorafgaat, hebben we de resultaten van tabel 2 (titels B tot D) gereproduceerd, maar enkel rekening houdend met de gezinnen met lopende kredieten (zie tabel 4 hieronder). Zijn de jongeren nog even weinig betrokken bij financiële moeilijkheden wanneer men alleen rekening houdt met de respondenten die wel een krediet hebben? De vergelijking van de statistieken in de tabellen 4 en 2 levert een negatief antwoord op die vraag op. Daar waar 32.2% van alle "jongeren" "akkoord tot volkomen akkoord" was om te stellen dat ze in financiële moeilijkheid waren (tabel 2), komen we uit bij 40.3% als men alleen rekening houdt met de jongeren die wel een krediet lopen hebben. Zo ook zijn de jongeren met een krediet, vergeleken met alle jongeren, meer geneigd om te stellen dat ze zich zorgen maken over hun financiële toestand (55.8% van de jongeren met een krediet beweren dat, versus 51.5% voor alle jongeren). Bovendien hebben de jongeren met krediet(en) het lastiger om de maand rond te komen dan de anderen: 43.5% van alle jongeren gaat "niet akkoord tot helemaal niet akkoord" om te stellen dat ze de maand vlot rondkomen, vergeleken met 51.5% als men alleen rekening houdt met de jongeren die wel een krediet hebben.

Tabel 4 – Leeftijdsgroep en niveau van financiële moeilijkheid wanneer alleen rekening wordt gehouden met de respondenten die minstens een krediet hebben

	Leeftijdsgroepen		
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale kredietnemers
A/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik ben in financiële moeilijkheid" *			
Volkomen akkoord tot akkoord	40,3%	34,2%	35,3%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	59,8%	65,8%	64,7%
B/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Mijn financiële toestand verontrust mij" **			
Volkomen akkoord tot akkoord	55,8%	46,4%	40,0%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	44,3%	53,6%	52,0%
C/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik kan maandelijks vlot rondkomen"			
Volkomen akkoord tot akkoord	48,5%	49,6%	49,4%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	51,5%	50,4%	50,6%

Bron: Enquête O.K.S.

Tabel 4 hierboven geeft ook aan dat, vergeleken met de groep 31-65 jaar met krediet(en), een relatief hoger percentage jongeren met lopende kredieten zichzelf in financiële moeilijkheid vindt en ongerust is. Er wordt echter geen enkel verschil waargenomen volgens de leeftijd wanneer de respondent zichzelf ziet ten aanzien van de bewering "ik kan maandelijks vlot rondkomen".

Uit die analyses blijkt dat de dubbelzinnige resultaten die aan bod komen uit tabel 2 deels te maken hadden met het feit dat de jongeren minder betrokken zijn bij krediet. Als alleen de personen met lopende kredieten worden beschouwd, ervaren de jongeren van -30 vaker financiële moeilijkheden dan de groep 31 tot 65 jaar.

Maar dat resultaat op zich betekent echter niet dat het krediet verantwoordelijk is voor de financiële moeilijkheden waarvan de jongeren van -30 jaar gewaard maken. De analyse moet worden uitgediept.

Quid met de jongeren die geen kredieten hebben? Geven zij uiting aan evenveel moeilijkheden als de jonge respondenten die wel krediet(en) hebben? Is dit opzicht is tabel 4bis hieronder veelzeggend. Daaruit blijkt duidelijk dat de jongeren zonder krediet gevoelig minder financiële moeilijkheden ondervinden dan de jonge kredietnemers. Primo: de helft minder maakt gewag van financiële moeilijkheden (regel A). Secundo: ze zijn minder talrijk om te stellen dat ze ongerust zijn (44% versus 55,8%, lijn B). En tertio: terwijl bijna drie vierde van de jongeren zonder krediet stelt dat ze maandelijks vlot rondkomen, geldt dat maar meer voor een op twee bij de jongeren die wel een krediet hebben. Toch noteren we dat de mogelijkheid bestaat dat niet het krediet rechtstreeks verantwoordelijk is voor de ingewikkelder financiële toestand zoals ze wordt aangevoeld door de jonge kredietnemers. Men kan zich perfect voorstellen dat de jongeren met lopende kredieten eigen kenmerken vertonen (gezinslast, inkomen waarmee men minder goed in staat is om de aankoop van duurzame goederen zelf te financieren enz.) die een verklaring kunnen inhouden voor zowel de noodzaak van het terugvallen op krediet als voor het niveau van de ervaren financiële moeilijkheden.

Tabel 4 bis – Leeftijdsgroep en niveau van financiële moeilijkheden bij de jongeren van "18 tot 30 jaar" volgens het al dan niet hebben van een krediet			
	Status van de ontleners		
	zonder krediet	met kredieten	Totale jongeren
A/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik ben in financiële moeilijkheid" **			
Volkomen akkoord tot akkoord	18,2%	40,3%	32,3%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	81,8%	59,8%	67,7%
B/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Mijn financiële toestand verontrust mij" **			
Volkomen akkoord tot akkoord	44,0%	55,8%	51,5%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	56,0%	44,3%	48,5%
C/ Wat is uw standpunt ten aanzien van de bewering "Ik kan maandelijks vlot rondkomen"***			
Volkomen akkoord tot akkoord	71,0%	48,5%	56,6%
Niet akkoord tot helemaal niet akkoord	29,0%	51,5%	43,4%

Bron: Enquête O.K.S.

3.3. Leeftijd en indicatoren van wanbetaling

Uit zowel de gegevens van de C.K.P. als de hiervoor gepresenteerde data blijkt dat de jongeren relatief meer financiële moeilijkheden hebben en dat vooral bij jongeren met krediet(en). Het is plausibel dat mensen die moeilijkheden ondervinden bepaalde betalingen moeten uitstellen. Aangezien onze enquête informatie biedt over de omstandigheid van dergelijke wanbetalingen, peilen we nog dieper naar de financiële moeilijkheden bij jongeren.

Tabel 5 hieronder presenteert de metingen van de omstandigheden van de wanbetalingen, niet alleen voor kredieten maar ook voor andere soorten schulden. Er werden aan de respondenten verschillende vragen voorgelegd. Tabel 5 toont het percentage personen dat "ja" heeft geantwoord op elk van de beweringen, volgens leeftijdsgroep en volgens het gegeven of ze al dan niet kredietschulden hebben.

Tabel 5 – Was uw gezin de voorbije 12 maanden minstens één keer in de onmogelijkheid om [type schuld] op tijd terug te betalen (percentage personen die ja antwoorden)

	Alle respondenten			Respondenten met lopende kredieten			Totale respondenten (alle leeftijds-groepen) ²³
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Sig.	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Sig.	
De huur of het hypothecair krediet?	18,1%	10,4%	**	23,5%	9,6%	**	12%
Andere kredieten dan de hypotheeklening?	16,3%	11,2%	**	21,0%	13,3%	**	12,2%
Facturen zoals elektriciteit, water, telefoon enz.?	32,1%	26,2%	**	40,8%	25,9%	**	27,4%
Geleend geld (vriend, familie)?	20,0%	12,0%	**	22,0%	11,1%	**	13,6%

Bron: Enquête O.K.S.

Blijkt duidelijk dat voor elke bewering het aantal keren "ja" groter is bij de jongeren. We merken ook op dat het verschil in ja-treffers tussen de jongeren en de ouderen nog groter is wanneer men zich beperkt tot de personen met lopende kredieten. Bijvoorbeeld: terwijl 12% van alle respondenten (alle leeftijdsgroepen) aangeeft minstens één keer in de onmogelijkheid te zijn geweest om een huur of een hypothecair krediet op tijd te betalen, bedraagt dat percentage 18,1% voor alle jongeren, maar 23,5% voor jongeren met lopende kredieten. Gelijklopende conclusies kan men trekken uit de drie andere indicatoren voor wanbetaling die in tabel 5 aan bod komen. Men kan dus stellen dat de jongeren het lastiger hebben om de maand rond te komen dan oudere personen, vergeleken met de kredietnemers als de hele bevolking. Het verschil volgens leeftijdsgroep is echter groter wanneer men zich beperkt tot de respondenten met kredietgerelateerde schulden.

3.4. De financiële moeilijkheden van jonge kredietnemers: hoe worden ze verklaard?

Welke verklaringen zijn er voor de al dan niet kredietgerelateerde financiële moeilijkheden eigen aan jongeren? Is het geringe inkomen van jongeren een kenmerk dat een verklaring kan inhouden voor het feit dat ze stellen dat ze het lastiger hebben om de maand rond te komen dan de ouderen? Is het de financiële last van de lening die weeg? Hebben de jongeren het moeilijk met hun financieel beheer? Al die antwoordpistes worden in dit hoofdstuk bewandeld.

3.4.1. Laag inkomen?

Vormt een laag inkomen een verklaring voor de financiële moeilijkheden waarmee jongeren kampen? De totale inkomens van de gezinnen vergelijken heeft relatief weinig belang, omdat we niet weten over hoeveel mensen dat inkomen moet worden verdeeld. Een inkomen van 1.500 euro voor een alleenstaande wordt niet op dezelfde manier aanvoeld door een alleenstaande met een kind. Toch kunnen we met het concept van equivalent inkomen de inkomens van verschillende gezinnen vergelijken door een correctie in te bedden volgens de respectieve omvang ervan²⁴. Onderstaande tabel

²³ De kolom "Totale respondenten" verwijst naar statistieken die gaan over alle personen die op de enquête hebben geantwoord en niet over subgroepen van respondenten, zoals de andere kolommen van de tabel.

²⁴ Aan de hand van het concept van equivalent inkomen kan men de inkomens van verschillende gezinnen vergelijken door een correctie voor hun respectieve grootte in te voeren. De correctiefactor die wij hebben weerhouden is die welke de OESO courant gebruikt. Hij komt ook aan bod in de berekening van de armoedegraad. Het gewicht dat wordt toegekend aan elk lid van een gezin is gebaseerd op de volgende

geeft het gemiddelde equivalent inkomen weer van de respondenten volgens hun leeftijd en met een opdeling voor de hele steekproef en de subgroep van de kredietnemers.

Tabel 7 – Leeftijdsgroep en equivalent inkomen van de gezinnen (gemiddelden)		
Leeftijdsgroep	Totale steekproef	Respondenten met lopende kredieten
18 tot 30 jaar*	1.531,58 €	1.521,12€
31 tot 65 jaar*	1.591,58 €	1.608,43€
Totaal	1.579,98 €	1.593,49€

Bron: Enquête O.K.S.

Terwijl de jonge kredietnemers een gemiddeld equivalent inkomen hebben van 1.521,12 euro, bedraagt dat equivalent 1.608,43 euro voor de personen in de groep tussen 31 en 65 jaar. Dat verschil is statistisch significant en zou, minstens gedeeltelijk, een verklaring kunnen inhouden voor de financiële moeilijkheden waarmee de jongeren kampen. Bovendien kunnen de lasten zwaarder zijn bij de jongeren die verschillende projecten opnemen: een gezin stichten, een woning, een voertuig enz. aankopen. We gaan op deze kwestie niet verder in, maar we houden ze in het achterhoofd omdat ze mede de financiële moeilijkheden zou kunnen verklaren waarmee de jongeren te kampen hebben.

Het geringe verschil dat wordt waargenomen in de inkomens van de respondenten volgens de leeftijdsgroep zal de aandachtige lezer niet ontgaan zijn. Een verschil van 60 euro tussen de personen van 18-30 jaar en die van 31-65 jaar kan gering schijnen. Er worden hier gemiddelden vergeleken. Bepaalde jongeren hebben equivalente inkomens die ver beneden 1.531 euro liggen. Dat gegeven houdt ook verband met het feit dat tabel 7 hiervoor het equivalent inkomen hanteert. In dit kader kan een gering inkomensverschil een verklaring inhouden voor financiële moeilijkheden, omdat die inkomensmeting ook rekening houdt met het aantal personen die dat inkomen moeten delen. Dat is niet het geval bij de klassiekere inkomensmeting. Een verschil in equivalent inkomen onderschat het onderliggende inkomensverschil. Als twee gezinnen die bestaan uit twee volwassenen (gewicht van 1.5 in de berekening van het equivalent inkomen) een inkomen hebben van respectievelijk 1.590 en 1.500, dus een verschil van 90 euro, geeft dat in equivalente inkomens 1.060 en 1.000 (respectievelijk $1590/1.5$ en $1500/1.5$), of een verschil van 60 euro in termen van equivalent inkomen.

3.4.2. Een overmatige schuldenlast?

Jonge kredietnemers blijken meer financiële moeilijkheden te hebben dan personen in dezelfde leeftijdsgroep zonder krediet (dat bleek uit de vergelijking van de resultaten van tabellen 2 en 4). Een pertinente vraag is dus in welke mate de lasten van hun kredieten die financiële moeilijkheden verklaren. Kunnen maandelijkse aflossingen die te hoog zijn ten opzichte van de inkomens een verklaring inhouden van de financiële moeilijkheden die de jonge kredietnemers ervaren?

criteria: een gewicht van 1 voor de eerste volwassene; 0,5 voor elk ander lid van het gezin van 14 jaar en ouder en 0,3 voor de kinderen jonger dan 14 jaar.

Door de gewichten die aan de verschillende individuen van een gezin worden toegekend op te tellen, bekomen we de equivalente grootte van het gezin. Het equivalent inkomen van een gezin wordt bekomen door het totale inkomen te delen door de equivalente grootte ervan. Dat betekent dat het equivalent inkomen van een alleenstaande met een totaal inkomen van 1.500 euro inderdaad 1.500 euro bedraagt. Datzelfde inkomen van 1.500 euro levert echter maar een equivalent inkomen van 1.000 euro op ($=1.500/(1+0,5)$) voor een alleenstaande met een kind ouder dan 14 jaar.

Tabel 8 – Leeftijdsgroep en last van de leningterugbetalingen op het budget van de gezinnen met kredieten²⁵

	Financiële moeilijkheden		
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale kredietnemers
(1) Verhouding tussen de totale maandelijkse aflossingen en het inkomen**	42,04%	28,12%	30,49%
(2) Netto equivalent inkomen van de terugbetalingen van de maandelijkse aflossingen**	977,69 €	1.207,80 €	1.169,16€
(3) Totaal bedrag van de aan leningen gerelateerde maandelijkse aflossingen (gemiddeld)	743,35 €	734,84€	736.28 €

Bron: Enquête O.K.S.

De eerste regel van tabel 8 hiervoor stelt een ratio voor die traditioneel wordt gehanteerd om de solvabiliteit van een gezin te beoordelen: de verhouding tussen het totaal van de maandelijkse leninggerelateerde aflossingen en het inkomen. Die verhouding ligt duidelijk hoger bij de jongsten. De kredietnemers jonger dan 30 jaar besteden 42% van hun inkomen aan de terugbetaling van leningen, vergeleken met slechts 28,1% voor de personen tussen 31 en 65 jaar.

De tweede regel van tabel 8 bevat een indicator die bijzonder nuttig is om te evalueren hoe zwaar de leningterugbetalingen wegen op het budget van de gezinnen: het netto equivalent inkomen na terugbetaling van maandelijkse aflossingen. Daaruit leren we hoeveel inkomen er beschikbaar is na betaling van de maandelijkse aflossingen, maar rekening houdend met de samenstelling van het gezin²⁶. De manier waarop er rekening wordt gehouden met de gezinssamenstelling volgt dezelfde logica als die van het equivalent inkomen (zie supra).

Na aftrek van de maandelijkse aflossingen, bedraagt het beschikbare equivalent inkomen bij de jongste kredietnemers 977,69 euro, vergeleken met 1.207,80 euro bij de oudere kredietnemers, wat neerkomt op een verschil van 23.5%. Het lijkt dus geen twijfel dat het gewicht van de leningafbetalingen op het inkomen van de jongste gezinnen zwaarder doorweegt op hun koopkracht, wat de intensiteit verklaart van de financiële moeilijkheden waarmee ze kampen.

Aan de hand van de laatste regel van tabel 8 kan men het totaal bedrag van de terugbetalingen vergelijken volgens de leeftijd. De gemiddelde maandelijkse aflossing die de jongsten moeten torsen is niet significant verschillend van die van de oudere personen.

De financiële moeilijkheden van de jonge kredietnemers zouden dus veeleer verklaard kunnen worden door de verhouding tussen de maandelijkse aflossing en het inkomen dan wel door de hoegrootheid van de maandelijkse aflossing op zich.

Aan de hand van die statistieken kan men dus concluderen dat de moeilijkheden van de jonge kredietnemers om de maand rond te komen niet rechtstreeks in verband kunnen worden gebracht met het absolute bedrag van de maandelijkse aflossingen die ze moeten betalen, maar wel met het feit dat die maandelijkse aflossingen, ten opzichte van hun inkomen, zwaarder wegen op hun budget.

Kan het belang van de maandelijkse aflossingen die gerelateerd zijn aan het hypothecair krediet die verschillen verklaren? Het ligt voor de hand dat, rekening houdend met de evolutie van de

²⁵ Om de statistieken van deze tabel te berekenen, hebben we alleen rekening kunnen houden met de personen met lopende kredieten, of 2.180 respondenten.

²⁶ Om deze variabele te creëren, beginnen we met de berekening van het verschil tussen het inkomen en de maandelijkse aflossingen. Dat inkomen na aftrek van de aflossingen wordt dan gedeeld door de equivalent omvang van het gezin.

vastgoedprijzen tijdens de voorbije jaren²⁷, de maandelijkse aflossingen voor kredieten die verband houden met recentelijk aangekochte goederen, hoger zijn dan voor goederen die 10 jaar geleden en ervoor nog werden aangekocht. Onderstaande tabel bundelt de resultaten van tabel 8, maar door de kredietnemers op te splitsen volgens het feit of ze al dan niet een lopend hypothecair krediet hebben.

Tabel 9 – Leeftijdsgroep en last van de leningterugbetalingen op het budget van de gezinnen met kredieten²⁸							
	Leningnemers met hypothecair krediet (en eventueel consumptiekrediet)			Leningnemers met alleen consumptiekrediet			Totale kredietnemers ²⁹
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Sig.	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Sig.	
(1) Verhouding tussen de totale maandelijkse aflossingen en het inkomen	43.30%	32.59%	**	30,39%	24,05%	**	30,49%
(2) Equivalent inkomen na aftrek van de maandelijkse aflossingen	1032,51 €	1235,82€	**	1107,85 €	1254,15 €	**	1.169 €
(3) Totaalbedrag van de maandelijkse aflossingen voor leningen (gemiddeld)	972,01€	922,95€		531,65€	627,14€	**	736.28 €

Bron: Enquête O.K.S.

De laatste regel van de tabel 9 geeft aan dat, voor alle leeftijdsgroepen, de maandelijkse aflossingen duidelijk hoger zijn wanneer de respondenten een hypothecair krediet hebben. Dat geldt in het bijzonder voor de groep "18 tot 30 jaar". Bij de jonge kredietnemers met een lopend hypothecair krediet, wordt 43,3% van het inkomen besteed aan de terugbetaling van de kredieten, versus 32,59% bij de jongeren van 31 jaar en ouder. Er komen ook verschillen, zij het in mindere mate, aan bod tussen de jongsten en de oudsten wanneer men de kredietnemers beschouwt die alleen een consumptiekrediet lopen hebben. Uit die cijfers zou men dus kunnen afleiden dat de jongeren met hypothecaire schulden meer terugbetalingsmoeilijkheden hebben dan de alle andere kredietnemers.

Uit de derde regel van de tabel 9 blijkt eveneens dat, voor personen met een lopend hypothecair krediet, de gemiddelde maandelijkse aflossing die de jongeren moeten torsen in de buurt ligt van die van de ouderen. Een verrassend resultaat misschien, omdat – zoals blijkt uit de grafiek 5 – de jongeren de neiging vertonen om duidelijk hogere bedragen te ontlenen dan de ouderen wanneer ze een hypothecair krediet afsluiten. Maar het bedrag van de lening is niet de enige variabele die een rol speelt in de bepaling van de maandelijkse aflossing. De rentevoeten zijn de jongste jaren immers fel gedaald.

²⁷ Voor gedetailleerde informatie: zie de statistieken van de Algemene Directie Statistieke en Economische Informatie van de FOD Economie, K.M.O., Middenklasse en Energie (<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers>).

²⁸ Voor de berekening van deze ratio konden wij alleen rekening houden met de personen met krediet(en), nl. 2180 respondenten.

²⁹ De kolom "totale respondenten" verwijst naar statistieken die betrekking hebben op alle personen die op de enquête hebben geantwoord en niet op de subgroepen van respondenten zoals de andere tabelkolommen.

3.4.3. Leemten in termen van financiële cultuur?

De jongeren blijken dus kwetsbaarder te zijn voor financiële moeilijkheden. Hebben die moeilijkheden te maken met hun niveau van kennis over financiële zaken vergeleken met een oudere bevolking? Verschilt hun niveau van financiële cultuur?

De uitdrukking "financiële cultuur"³⁰ is de vertaling die we hebben gekozen voor het Angelsaksische begrip "financial literacy" dat doorgaans wordt gebruikt in de literatuur over dit onderwerp. Franstalige studies over krediet en over financiële vraagstukken hanteren vaak de vertaling "financiële (basis)kennis", soms ook "financiële geletterdheid" genoemd. Onzes inziens geeft die vertaling op een ontoereikende en onjuiste manier alle dimensies weer die schuilen achter de notie "financial literacy". Wij menen dat financiële (basis)kennis een subdomein is van de "financiële cultuur"³¹. In dit soort context wordt ook het begrip "financiële opvoeding" gebruikt, maar dat verwijst niet naar de staat van de kennis en vaardigheden van een individu in financiële zaken. De financiële opvoeding wijst op een proces waarin er financiële kennis en financiële vaardigheden werden verworven.

In dit artikel hebben wij geopteerd voor het concept van "financiële cultuur" dat wij definiëren als **het geheel van de kennis, de vaardigheden en de gewoonten van de individuen op basis waarvan zij de adequate financiële beslissingen kunnen nemen in de domeinen die verband houden met het beheer van hun schulden en van hun budget.**

De financiële cultuur omhelst verschillende dimensies:

- 1°) de *basisrekenvaardigheden* (waarbij abstractie wordt gemaakt van de typisch economische berekeningen zoals rentevoeten enz.);
- 2°) de *vaardigheden in economisch rekenen en economische cultuur* (waaronder typisch economische berekeningen en redeneringen: samengestelde rentevoeten, impact van de inflatie op de koopkracht enz.);
- 3°) de *kennis inzake financiën* en meer bepaald het inzicht in de verschillende kredietgerelateerde begrippen;
- 4°) het *beheren en plannen van een budget*.

Door de impact van het "beheren en plannen van een budget" te willen onderscheiden van die van de andere dimensies van de financiële cultuur, kunnen we de link tussen de financiële moeilijkheden van de jongeren en hun vaardigheid in budgetbeheer analyseren in het volgende punt.

De enquête bestemd voor de Belgische bevolking omvatte een reeks vragen die bedoeld waren om de eerste drie dimensies van de financiële cultuur te meten. Die vragen zijn vervat in bijlage 1.

Onderstaande tabel presenteert de resultaten voor die drie dimensies. De regels 1, 5 en 10 van tabel 10 hieronder tonen de gemiddelde scores van de respondenten voor elk van de drie subthematieken van de financiële cultuur volgens hun leeftijd.

³⁰ Voor een overzicht van de definities van "financiële cultuur" die in de literatuur worden gebruikt, verwijzen we naar Atkinson en Messy (2012).

³¹ De term "financiële cultuur" wordt ook gebruikt door Bigot (2011). Die auteur belicht de methoden om dat concept te meten.

Tabel 10 – Leeftijdsgroepen en financiële cultuur			
	Niveau van begrip van de inzet		Totale respondenten
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	
Vragen over elementair rekenen			
(1) Score in elementair rekenen (/4)	3,50	3,54	3,53
Vragen over economisch basisrekenen			
(2) <i>Vraag B1 – vermogen om de impact van de inflatie op de koopkracht te begrijpen (% correcte antwoorden)</i>	77,7%	72,4%	73,4%
(3) <i>Vraag B2 – inzicht in het mechanisme van de samengestelde interest (%correcte antwoorden)</i>	49,8%	56,8%	55,4%
(4) <i>Vraag B3 – vermogen om het gewicht van de interest op het bedrag van de aflossingen in het kader van de kredietopening te meten (%correcte antwoorden)</i>	44,8%	43,2%	43,5%
(5) Score in economische basisrekenen (/3)	1,72	1,73	1,72
Vragen over de kredietgerelateerde financiële kennis			
(6) <i>Vraag C1 – kennis van het principe van de variabele rentevoet**</i>	57,4%	75,3%	71,7%
(7) <i>Vraag C2 – kennis van het nut van het J.K.P. **</i>	21,4%	41,1%	37,1%
(8) <i>Vraag C3 – kennis van het nut van een schuldsaldoverzekering**</i>	71,3%	84,5%	81,8%
(9) <i>Vraag C4 – kennis van de definitie van debetrente**</i>	35,3%	54,8%	50,8%
(10) Score van de kredietgerelateerde financiële kennis (/4) **	1,85	2,56	2,41

Bron: Enquête O.K.S.

De vaardigheden in basisrekenen blijken niet te verschillen volgens de leeftijd van de respondenten. Zo ook ligt de score voor economisch basisrekenen zeer dicht bij elkaar voor de verschillende beschouwde leeftijdsgroepen en is het verschil ertussen niet statistisch significant. De verschillen worden wel duidelijker wanneer het gaat over kredietgerelateerde financiële kennis. De jongsten halen een gemiddelde score van 1,85/4, vergeleken met 2,56/4 voor de oudsten. De regels 6 tot 9 van bovenstaande tabel 10 geven aan dat het percentage jongsten dat correct antwoordt lager ligt dan het totaal van de steekproef voor de 4 beschouwde vragen. Bijvoorbeeld: slechts 21,4% van de jongste groep kent het nut van het J.K.P. vergeleken met 41,1% in de groep "31 tot 65 jaar". Die verschillen kunnen onder meer toe te schrijven zijn aan het feit dat mensen ouder dan 30 jaar meer ervaring hebben met krediet en met financiële producten.

Jongeren hebben dus een minder goed niveau van financiële cultuur dan oudere personen. Dat resultaat zou een verklaring kunnen inhouden voor het feit dat ze geneigd zijn om leenlasten op zich te nemen die in verhouding tot hun inkomen zwaarder blijken te zijn dan bij de hogere leeftijdsgroepen. Dat gebrek aan kennis zou ook andere onaangepaste financiële beslissingen kunnen verklaren. Er bestaan bovendien correlaties tussen de financiële cultuur en de financiële moeilijkheden³². Die vaststelling, gekoppeld aan een voorgaande conclusie (zie tabel 3) dat de jongeren, in vergelijking tot hun ouderen, meer gebruik maken van het consumptiekrediet, doet ons vermoeden dat een betere financiële cultuur de jongeren ertoe zou kunnen aanzetten passender financiële beslissingen te nemen en zo het risico op financiële moeilijkheden in te dijken.

3.4.4. Een falend budgetbeheer?

Ook budget beheren en plannen is een dimensie die de financiële moeilijkheden van jongeren zou kunnen verklaren. Uit veel onderzoek zijn de correlaties gebleken tussen het uitblijven van een budgetbeheer en een toestand van problematische schuldenlast³³. Quid binnen onze steekproef? Hebben de jongeren minder goede vaardigheden om hun budget te beheren dan oudere personen? Indien ja, dan kan dat een verklaring inhouden niet alleen voor hun financiële moeilijkheden, maar ook voor het feit dat ze vaker wanbetalingen vertonen.

Op basis van de verschillende vragen uit bijlage 2 werden er vier scores gemaakt:

- 1° een score voor budgetkennis (indicator voor de kennis van respondenten over hun budgettaire toestand),
- 2° een budgetteringsscore (indicator voor de technieken die de respondenten hanteren om komende uitgaven te anticiperen en te waken over hun budgettaire evenwicht),
- 3° een subjectieve budgetteringsscore (indicator voor de perceptie die de respondenten hebben van hun vaardigheden in budgetbeheer),
- 4° een globale budgetbeheerscore (globale budgetteringsindicator).

Tabel 11 – Leeftijdsgroep en budgetbeheer			
	18 tot 30 jaar	31 tot 65 jaar	Totale respondenten
(1) Score voor budgetkennis (/8) **	4,69	5,11	5,02
(2) Budgetteringsscore (/12) **	9,05	9,49	9,41
(3) Subjectieve budgetteringsscore (/3) **	2,01	2,14	2,11
(4) Globale budgetbeheerscore (/23) **	15,73	16,74	16,67

Bron: Enquête O.K.S.

Uit de analyse van bovenstaande tabel 11 blijkt dat de jongeren een minder goede kennis van hun budgettoestand hebben dan de oudere personen (regel 1). Wat de eventuele technieken betreft die ze hanteren om komende uitgaven te voorzien (budgetteringsscore, regel 2), blijken er ook verschillen te bestaan wanneer we de groep "18 tot 30 jaar" vergelijken met de groep "31 tot 65 jaar", in het nadeel van de eerste groep. Regel 3 wijst eveneens op verschillen over hoe de respondenten denken over hun vaardigheden in termen van budgetbeheer: de jongeren hebben minder goede vaardigheden op dit vlak, maar klaarblijkelijk zijn ze er zich van bewust. De laatste regel van de tabel levert een globale budgetbeheerscore op die voor elke respondent wordt berekend door de som van de andere drie scores

³² Zie bijvoorbeeld Duvivier en Jeanmart (2014).

³³ Zie bijvoorbeeld Lea *et al.* (1995) alsook Webley et Nyhus (2001).

te maken. De globale score voor de jongeren is minder hoog dan de score voor de groep "31 tot 65 jaar".

Samengevat vinden de jongeren dat ze meer te kampen hebben met financiële moeilijkheden dan de oudere personen. Bovendien zijn ze minder vaardig in budgetbeheer en is hun kredietgerelateerde financiële kennis minder goed. Al die factoren zouden, minstens gedeeltelijk, een verklaring kunnen inhouden voor hun financiële moeilijkheden, maar hoe staat het met hun verhouding tot krediet?

3.4.5. Een bijzondere verhouding tot krediet?

De gegevens van de C.K.P. gaven aan dat, vergeleken met de groep ouder dan 35 jaar, de jongeren minder betrokken waren bij krediet, terwijl ze vaker te kampen hadden met wanbetalingen. De bedragen die de jongeren lenen bij consumptiekredieten zijn minder hoog dan bij de andere leeftijdsgroepen, in tegenstelling tot de bedragen die worden ontleend voor hypothecair krediet. Die resultaten zouden deels hun verklaring vinden in andere kredietpraktijken en -gebruiken. Die praktijken worden onder meer beïnvloed door de verhouding die het individu met het krediet heeft. Dit onderdeel onderzoekt dus de verhouding van jongeren tot krediet als een bijkomende mogelijke verklaring van de financiële moeilijkheden die ze ervaren.

Ons onderzoek peilde naar de verhouding tot krediet van de respondent op basis van twee variabelen (vermeld in bijlage 3):

- 1°) zijn visie op het lenen als zijnde min of meer normaal,
- 2°) zijn gunstige of minder gunstige houding ten aanzien van het lenen.

Bestaat er een link tussen de leeftijd en het feit dat men lenen beschouwt als een normale handeling? Met andere woorden: zijn er meer jongeren die lenen zien als een normale handeling? Als men een score voor de normaliteit van het lenen realiseert door de 5 items te nemen die worden gepresenteerd in punt A van bijlage 3³⁴, halen de jongeren een lagere gemiddelde score voor de normaliteit van het lenen dan de oudere personen. Het zou dus fout zijn te stellen dat de jongeren lenen beschouwen als een normale handeling. Dat zou ook kunnen verklaren waarom de jongeren, vergeleken met de hogere leeftijdsgroepen, minder terugvallen op krediet. Maar omgekeerd kunnen we ook de hypothese vooropstellen dat een praktijk die een individu persoonlijk ontwikkelt, kan uitgroeien tot een normale handeling naarmate ze zich herhaalt. Jongeren zouden het lenen dus minder normaal aanzien dan de ouderen omdat ze er minder gebruik van maken.

Tabel 12 – Gemiddelde score voor de normaliteit van het lenen volgens de leeftijd	
Leeftijdsgroep	Gemiddelde score voor de normaliteit (0 tot 5) *
18 tot 30 jaar	1.812
31 tot 65 jaar	1.89
Totaal	1,873

Bron: Enquête O.K.S.

Onderzoek inzake economische psychologie heeft geprobeerd de attitudevariabelen in kaart te brengen die kunnen gecorreleerd zijn aan de schuldenlast of de overmatige schuldenlast van de gezinnen. De belangrijkste attitudes die aan bod kwamen hadden betrekking op het feit of men een gunstige of positieve kijk op krediet had (Noh Choi *et al.*, 1995 of Livingstone en Lunt, 1992), een minder

³⁴ De personen die een score 0 voor normaliteit halen, vinden dat het normaal is om te lenen voor elk van de voorgestelde zaken: een huis/een appartement, een televisie, een auto, voeding, huishoudtoestellen.

afkeurend imago van schulden dan wel een grotere tolerantie ten aanzien van schulden heeft (Livingstone en Lunt, 1992 of Lea *et al.*, 1995). De vraag die zich stelde was: bestaat er een link tussen een gunstige attitude ten aanzien van krediet en de financiële moeilijkheden van een gezin?

Om te peilen naar de attitude van een persoon ten aanzien van krediet, werd aan de respondenten gevraagd zich te positioneren op basis van de laatste twee stellingen van punt 2 van bijlage 3. Er werd een attitudescore (van 0 tot 100) gecreëerd op basis van die twee items: de hoogste score (100) betekent dat de persoon volkomen akkoord gaat met het feit dat betalen op krediet een goede zaak is en dat die persoon helemaal niet akkoord gaat om te stellen dat geld lenen hem of haar stoort. Een score van 100 zou dan overeenkomen met de meest gunstige attitude die een respondent kan tonen. De gemiddelde scores volgens de leeftijd zijn vervat in tabel 13.

Tabel 13 – Gemiddelde score van gunstige attitude ten opzichte van krediet volgens de leeftijd

Leeftijdsgroep	Gemiddelde attitudescore **
18 tot 30 jaar	24.56
31 tot 65 jaar	27.90
Totaal	27.21

Bron: Enquête O.K.S.

De jongste personen bereiken een gemiddelde score voor gunstige attitude die lager ligt dan bij de oudere leeftijdsgroepen. Dat resultaat zou, zoals bij de normaliteitsscore, kunnen helpen verklaren dat jongeren minder terugvallen op krediet.

3.5. Synthese

Op basis van de gegevens die in dit punt aan bod komen, vallen er twee resultaten op. Enerzijds maken de jongeren relatief minder gebruik van krediet dan de andere respondenten. Anderzijds hebben de jongeren meer te kampen met financiële moeilijkheden dan de oudere personen. Bovendien blijken de jonge leningnemers relatief meer financiële moeilijkheden te ervaren dan de personen binnen dezelfde leeftijdsgroep die geen krediet hebben.

Die grotere moeilijkheden zouden onder meer kunnen worden verklaard door drie factoren. Ten eerste: de inkomens van de jongere leeftijdsgroepen zijn lager dan bij de oudere respondenten. Ze liggen trouwens lager bij de jonge kredietnemers dan bij de jongeren die geen krediet hebben.

Ten tweede: het niveau van financiële cultuur ligt lager bij de jongeren dan bij de ouderen. Hoewel er geen significant verschil is in termen van vaardigheden van basisrekenen of economisch basisrekenen tussen de beide steekproeven, duiken er wel verschillen op in de kredietgerelateerde financiële kennis, in het nadeel van de jongsten.

Ten derde: de vaardigheden in termen van budgetbeheer van de jongeren zijn zwakker dan bij de oudere respondenten.

Ten vierde: ook al hebben de jongeren niet de te kampen met significant hogere maandelijkse kredietaflossingen dan de oudere personen, toch wegen die terugbetalingen zwaarder op hun budget omdat de inkomens van de jongste kredietnemers minder hoog zijn.

De financiële moeilijkheden van de jongeren vinden echter geen verklaring in een minder gunstige attitude ten opzichte van krediet, wel integendeel. De jongeren beschouwen het lenen inderdaad als minder normaal; ze staan er minder gunstig tegenover dan de oudere respondenten en hun kijk op het

kredietgerelateerde risico is gelijk met die van de ouderen. Dat laatste resultaat verklaart wellicht het feit dat de jongeren minder terugvallen op krediet dan de andere respondenten.

Die resultaten zouden een verklaring kunnen inhouden waarom de jongeren kredietlasten torsen die, in verhouding tot hun inkomens, zwaarder lijken dan die bij ouderen. Ze zouden ook andere onaangepaste financiële beslissingen kunnen verklaren, die een budget in precair evenwicht uit balans halen.

Conclusie

In dit artikel werd gepeild naar de financiële moeilijkheden die jongeren ervaren en naar het gebruik dat zij maken van krediet, vergeleken met de totale bevolking.

Wat de financiële moeilijkheden betreft, is de frequentie van de wanbetalingen duidelijk hoger bij de jongeren van -34 jaar dan bij de rest van de bevolking. 8,8% van de kredietnemers tussen 25 en 34 jaar is in wanbetaling voor minstens een krediet, versus 7,2% voor de groep tussen 35 en 44 jaar. De enquêtegegevens bevestigen die trend. De jongeren geven vaker toe dat ze in de onmogelijkheid zijn geweest om hun huur, kredieten, facturen of geld dat ze geleend hebben bij vrienden of familie op tijd te betalen en/of terug te betalen. Meer dan de rest van de bevolking zijn de jonge kredietnemers het ermee eens om te stellen dat ze te kampen hebben met financiële moeilijkheden en dat ze zich zorgen maken over hun financiële toestand. Het is ook interessant te onderstrepen dat de door de jongeren ervaren financiële moeilijkheden duidelijk groter zijn in de substeekproef van de jongeren die wel kredieten hebben en dat de jongeren zonder krediet zelfs minder financiële moeilijkheden ervaren dan de ouderen. Het inzicht in de mechanismen die ertoe leiden dat jongeren te kampen hebben met financiële moeilijkheden moet dus zeker worden gekoppeld aan het gewicht dat het krediet op hun budget heeft.

Het feit dat de jonge kredietnemers relatief meer financiële moeilijkheden ervaren, houdt ongetwijfeld verband met het feit dat een aanzienlijk deel van hun inkomen dient voor de terugbetaling van hun kredieten. Bij de jongeren met een hypothecair krediet bijvoorbeeld is 43.3% van het inkomen nodig om de maandelijkse aflossingen te betalen, versus 32,6% in de groep 31 tot 65 jaar. Die verschillen worden echter in grotere mate verklaard door het geringe inkomen van de jongeren dan door het bedrag van de maandelijkse aflossingen dat ze moeten betalen.

De jongeren blijken ook een relatief minder goede financiële kennis te hebben en zouden minder handig zijn in termen van budgetbeheer. Die factoren zouden hen ertoe kunnen aanzetten minder aangepaste financiële beslissingen te nemen en minder gewapend te zijn om het hoofd te bieden aan tijdelijke financiële moeilijkheden die, in dat geval, zouden kunnen overgaan in duurzame problemen.

Die resultaten tonen in welke mate de preventie van een overmatige schuldenlast en de financiële opvoeding in haar globaliteit het aantal jongeren dat te kampen heeft met financiële moeilijkheden zouden kunnen indijken. Van alle variabelen die een verklaring kunnen inhouden voor de financiële moeilijkheden van de jongeren zijn de financiële opvoeding en de bewustmaking voor het budgetbeheer ongetwijfeld die waarop men kan inwerken. Men kan inderdaad een voorlichtings- en preventiebeleid aansturen dat erop gericht is het niveau van financiële cultuur van de gezinnen te verbeteren en hen vooral bewust te maken voor het beheer van hun budget. Ook de sensibilisering voor financiële kwesties is ongetwijfeld een tool waarmee men de overmatige schuldenlast op een werkzame manier kan bestrijden.

Het zijn duidelijk de politici die de passende maatregelen moeten nemen om het lot van de meest kwetsbare gezinnen die kampen met financiële moeilijkheden te verbeteren. We hopen dat we hen met dit artikel enigszins kunnen begeleiden in de keuze van die maatregelen, vooral wanneer het gaat om de financiële moeilijkheden die jonge volwassenen treffen.

Bibliografie

Atkinson, A. & Messy, F. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*.

Bigot, R. (2011). *La Culture financière des Français*. Centre de Recherche pour l'Etude et l'Observation des Conditions de Vie.

CREDOC. (2012). Les jeunes d'aujourd'hui: quelle société pour demain? *Cahiers de recherche*, 292, décembre 2012.

Duvivier, R. & Jeanmart C. (2014). De difficultés financières des Belges: quels liens avec l'endettement, le niveau de culture financière et la capacité à gérer un budget? *Revue Bancaire et Financière*, 3, 203-218.

Friedman, M. (1957). *A Theory of the Consumption Function*. National Bureau of Economic Research, Princeton.

Jeanmart, C. & Duvivier, R. (2014). Les personnes en difficulté financière ont-elles un rapport particulier au crédit et à l'endettement? *Revue Bancaire et Financière*, 3, 219-225.

Lea, S.E.G. Webley, P. & Walker, C.M. (1995). Psychological factors in consumer debt: Money management, economic socialization, and credit use. *Journal of Economic Psychology*, 16, 4, 681-701.

Livingstone, S. & Lunt, P. (1992). Predicting Personal Debt and Debt Repayment: Psychological, Social and Economic Determinants. *Journal of Economic Psychology*, 13, 101-134.

McKay, S. Jeffreys, S. Paraksevopoulou, A. & Keles, J. (2012). Etude sur le travail précaire et les droits sociaux, Synthèse. Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities London Metropolitan University.

Noh Choi, H. & De Vaney, S. (1995). Differences in the Use of Bank and Retail Credit Cards in the U.S.A. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 19, 381-392.

Observatorium voor Krediet en Schuldenlast. (2014). Prévention et traitement du surendettement en Wallonie: Rapport d'évaluation 2013. O.K.S., Marchienne au Pont.

Recours, F. Hebel, P. & Berger, R. (2008). Effets de générations, d'âge et de revenus sur les arbitrages de consommation. *Cahier de Recherche*, n° 258, CREDOC, december 2008.

Vlaams Centrum Schuldenlast. (2014). Onderzoeksrapport. Cijfer- en profielgegevens van de Vlaamse huishoudens in budget- en/of schuldhulpverlening anno 2013. V.C.S., Brussel.

Webley, P. & Nyhus, E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *British Journal of Psychology*, 92, 423-446.

Bijlagen

Bijlage 1. Vragen om het niveau van financiële cultuur te evalueren

Bijlage 2. Vragen om het budgetbeheer te evalueren

Bijlage 3. Vragen om de attitude ten aanzien tot krediet te evalueren

Bijlage 1. Vragen om het niveau van financiële cultuur te evalueren

1. De vaardigheden inzake basisrekenen: 4 open vragen om het niveau van basisrekenen bij de respondenten te testen.

Antwoord op elk van de volgende vragen in het vakje rechts	Antwoord:
1 ^o) Een winkel verkoopt alle artikelen aan halve prijs. Een zitbank kostte vroeger 400 euro. Hoeveel kost hij op het moment van de promotie?	<input type="text"/>
2 ^o) U leent 1000 euro uit aan een vriend. Hij belooft u dat bedrag terug te betalen binnen het jaar, met een interest van 10%. Hoeveel geld zult u binnen een jaar van uw vriend ontvangen?	<input type="text"/>
3 ^o) Als 5 mensen een prijzenpot van 2 miljoen euro gelijk onder elkaar verdelen, hoeveel krijgt iedere persoon dan?	<input type="text"/>
4 ^o) Een dagbladverkoper heeft al 90% van zijn voorraad kranten verkocht. Er resten hem nog 10 kranten. Hoeveel kranten had hij bij het begin van de dag?	<input type="text"/>

2. De vaardigheden inzake economisch rekenen: 3 multiple choicevragen³⁵; elke vraag probeert een welbepaalde kennis te evalueren

Aanwijzing: bij elke vraag hoort maar één correct antwoord. Bepaalde vragen zijn moeilijk. Als u het antwoord op een of meerdere vragen niet kent, kruis dan gewoon "ik weet het niet" aan.

2.1. *Vraag die de vaardigheid meet om de impact van de inflatie op de koopkracht te begrijpen: Stel dat tegen 2020 uw inkomen verdubbelt en ook de prijzen voor alle goederen en diensten verdubbelen. Hoeveel kunt u in 2020 kopen met uw inkomen?*

- Meer dan vandaag
- Minder dan vandaag
- Evenveel als vandaag
- Weet het niet

2.2. *Vraag die het inzicht meet in het mechanisme van de samengestelde interest: U hebt 1000 euro op uw rekening en de rentevoet bedraagt 10% per jaar. Wat is, na afloop van 2 jaar, het saldo op uw rekening als u er geen geld van afhaalt?*

- 1.200 euro
- 1.100 euro
- 1.210 euro
- Weet het niet

³⁵ In deze bijlage zijn de correcte antwoorden grijs ingekleurd.

2.3. Vraag die de vaardigheid evalueert om het gewicht van de rentevoet op het bedrag van de aflossingen te meten: U geeft 1.000 euro uit met uw creditcard. De rentevoet bedraagt 1% per maand. U betaalt 10 euro terug. In hoeveel tijd zal uw schuld afgelost zijn?

- Minder dan 8 jaar en 4 maanden (< 100 maanden)
- Precies 8 jaar en 4 maanden (= 100 maanden)
- Tussen 9 jaar en 15 jaar (> 100 maanden)
- Nooit, u blijft de schuldenlast dragen
- Weet het niet

3. De kredietgerelateerde financiële kennis³⁶ (4 multiple choicevragen)

Aanwijzing: bij elke vraag hoort maar één correct antwoord. Bepaalde vragen zijn moeilijk. Als u het antwoord op een of meerdere vragen niet kent, kruis dan gewoon "ik weet het niet" aan.

3.1. Vraag die peilt naar de kennis van het principe van de variabele rentevoet: als het over hypotheccair krediet gaat, betekent een variabele rentevoet:

- Een rentevoet waarvan ik de variatie kan vragen
- Een rentevoet die kan variëren volgens bij wet bepaalde criteria
- Een rentevoet die varieert volgens de winsten die de bank maakt
- Weet het niet.

3.2. Vraag die peilt naar de kennis over het nut van het J.K.P.: welke van de volgende beweringen is volgens u juist?

- Het J.K.P. helpt om de verschillende kredietvoorstellen te vergelijken en het meest voordelige voorstel te vinden.
- Het J.K.P. meet het risico dat verbonden is aan verschillende beleggingsproducten.
- Het J.K.P. is een aanvullende belasting op door de Staat gewaarborgde leningen.
- Weet het niet.

3.3. Vraag die peilt naar de kennis over het nut van een schuldsaldoverzekering: In het kader van een krediet is een schuldsaldoverzekering:

- Een verzekering die al mijn schulden regelt na mijn overlijden.
- Een verzekering die het resterende bedrag van mijn krediet betaalt ingeval van overlijden.
- Een verzekering die een kapitaal uitkeert aan mijn erfgenamen in geval van overlijden.
- Weet het niet.

3.4. Vraag die peilt naar de kennis over de definitie van debetrente. De debetrente komt overeen met:

- De kosten die ik betaal wanneer ik een bepaald bedrag van mijn rekening afhaal.
- De rentevoet die ik krijg op mijn spaargeld.
- De rentevoet die ik betaal wanneer ik geld leen.
- Weet het niet.

³⁶ In deze bijlage zijn de correcte antwoorden grijs ingekleurd.

4. Subjectieve vragen over de financiële cultuur van de respondenten

	Volkomen akkoord	Akkoord	Niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Ik begrijp vlot onderwerpen die met economie te maken hebben.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Ik heb een goede kennis van begrippen die met krediet te maken hebben.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Ik voel me op mijn gemak met cijfers en rekenen.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Bijlage 2. Vragen om het budgetbeheer te evalueren

1. **Budgetkennis:** Bent u in staat om een bedrag te plakken op de volgende vragen:

	Ja, heel nauwkeurig	Ja, ongeveer	Helemaal niet
Het bedrag dat vandaag op uw bankrekening(en) staat?	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)
Het bedrag dat u maandelijks uitgeeft aan voeding?	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)
Het bedrag dat u jaarlijks betaalt voor de verzekering van uw woning?	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)
Het bedrag van het maandinkomen van uw gezin?	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)

2. **Technieken om het budget onder controle te houden**

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Ik denk na over wat ik ga kopen als ik naar een supermarkt ga.	<input type="checkbox"/> (0punt)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (3punten)
Voor ik een grote uitgave doe kijk ik eerst of ze mijn budget niet in gevaar brengt.	<input type="checkbox"/> (0punt)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (3punten)
Ik plan grote uitgaven op voorhand.	<input type="checkbox"/> (0punt)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (3punten)
Ik check het saldo op mijn bankrekening.	<input type="checkbox"/> (0punt)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (3punten)

3. **Subjectieve inschatting van het vermogen om een budget correct te beheren**

	Volkomen akkoord	Akkoord	Niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Ik beheer mijn budget correct.	<input type="checkbox"/> (3 punten)	<input type="checkbox"/> (2punten)	<input type="checkbox"/> (1 punt)	<input type="checkbox"/> (0 punt)

Bijlage 3. Vragen om de attitude ten aanzien van krediet te evalueren

1. Is het volgens u normaal geld te lenen voor:

	Ja, het is normaal hiervoor te lenen	Neen, niet voor dit
Een huis / een appartement?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Een televisie?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Een auto?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Voeding?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Huishoudtoestellen?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

2. Hoe voelt u zich ten opzichte van onderstaande beweringen. Kruis het juiste vakje aan.

	Volkomen akkoord	Akkoord	Niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Het stoort me geld te lenen.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Het is een goede zaak dat men aankopen op krediet kan kopen.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>